Maurice Baring

İSTANBUL'DAN MEKTUPLAR 1909-1912

Maurice Baring İSTANBUL'DAN MEKTUPLAR

DERGÂH

İSTANBUL'DAN MEKTUPLAR
1909-1912
Maurice Baring

DERGÂH YAYINLARI 403

Batının Gözüyle Türkler 3

Sertifika No 14420

ISBN 978-975-995-843-5

1. Baskı Kasım 2008

2. Baskı Ekim 2017

Eserin Orijinal İsmi
Letters From The Near East 1909-1912

Dizi Editörü
Işıl Erverdi

Dizi Kapak Tasarımı
Işıl Döneray

Kapak Uygulama
Ercan Patlak

Sayfa Düzeni
E. Gökçe Aksoy

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.
B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi
10. Cad. No: 15
Beylikdüzü/İstanbul
Tel: (212) 422 79 29
Matbaa Sertifika No 20699

Dergâh Yayınları

Klodfarer Cad. No: 3/20 34122 Sultanahmet/İstanbul
Tel: (212) 518 95 79 80 Faks: (212) 518 95 81
www.dergahyayinlari.com/bilgi@dergahyayinlari.com

İSTANBUL'DAN MEKTUPLAR 1909-1912

Maurice Baring

Türkçesi
Mahmut Muku

DERGÂH

MAURICE BARING

1874-1945. İngiliz yazar Maurice Baring bir bankacı olan I. Baron Revelstoke'un sekizinci çocuğu olarak Londra'da dünyaya geldi. Eğitimini Eton Kolej ve Cambridge Üniversitesi'nde tamamlayan Baring, 1898'de diplomatik göreve başladı. 1904'te gazeteci olarak, Mançurya'da Rus-Japon Savaşı'nı izledi; ardından Rusya ve İstanbul'da muhabirlik yaptı. Aynı zamanda dilbilim ve edebiyat araştırmacısı da olan yazar, Rus hikâyeci Anton Çehov'u Batı'ya takdim eden kişi olarak tanınır. Baring; roman, hikâye, şiir, hatırat, mektup, deneme, oyun, biyografi, makale, inceleme, eleştiri türlerinde eser vermiş çok yönlü bir edebiyatçı ve araştırmacıdır.

Roman; *Passing By* (1921), *C* (1924), *Cat's Cradle* (1925), *Daphne Adeane* (1926), *Tinker's Leave* (1927), *The Coat Without Seam* (1929), *Robert Peckham* (1930). Hikâye; *The Glass Mender & Other Stories* (1910), *Orpheus in Mayfair & Other Stories* (1909), *Half a Minute's Silence & Other Stories* (1925). Mektup, hatırat, biyografi; *With the Russians in Manchuria* (1905), *Dear Animated Bust Letters to Lady Juliet Duff* (1915-1918), *The Puppet Show of Memory* (1922) (otobiyografi). İnceleme; *An Outline of Russian Literature* (1914).

SUNUŞ

İngiliz yazar Maurice Baring (1874-1945) aralarında drama, şiir, roman, öykü, deneme, inceleme, hatırat, seyahat ve mektubun da bulunduğu türlerde kalem oynatmış yetkin bir edebiyat adamı ve aynı zamanda bir savaş muhabiri. Rus-Japon savaşını Rusya'da, I. Dünya Savaşını dönemin Osmanlı topraklarında takip ederek gözlemlerini yazıya dökmüş bir gazeteci.

Elinizdeki kitap, Baring'in 1909 ve 1912 yıllarında Osmanlı coğrafyasına yaptığı seyahatler sırasında *Times* ve *Morning Post* gazetelerine gönderdiği yazılardan oluşuyor. Yazılar Osmanlı toplumunun siyasî panoramasını ortaya koyarken, yazarın ustalığı sayesinde sürükleyici birer edebî metne dönüşüyor. Ele alınan meseleler arasında Osmanlı Türk toplumunun ve devlet kurumlarının kıskacına düştüğü din-modernleşme ikilemi, yeni rejim Meşrutiyetin dayattığı anayasa, demokrasi, hürriyet, eşitlik kavramlarıyla yeni tanışan halkın ve tebaanın insanî ve siyasî tepkileri ve savaşla birlikte, Şark'ın tatlı rehaveti, rayihası, göz alıcı parlaklıktaki renkleri de kaçınılmaz olarak bir Batılının gözünden yansıyor.

Meşrutiyet, İttihat ve Terakki, Jön Türkler, yeni Sultan, Parlamento, ordu, Bulgar ve Sırp başkaldırıları, İstanbul'u saran kolera salgını, Pera'nın ışıkları, Eyüp'ün eski Yahudi mahalleleri, Sofya, köhne tren vagonları, halkın bütün sefalete rağmen koruduğu vakar ve nezaket; Baring'in yer yer samimi yer yer siyasî ve taraflı olan muhkem gözlemlerinde karşımıza çıkıyor.

"Batının Gözüyle Türkler" serisinin yeni kitabı, dönemin siyasî ve toplumsal hadiselerine bir İngiltere vatandaşının gözünden bakarken keyifli ve sürükleyici bir okuma vaat ediyor.

DERGÂH YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Times ve *Morning Post* gazetesi editörlerine, bu mektupları yeniden yayımlama imkânı tanıdıkları için minnettarım.

Maurice Baring

ÖNSÖZ

Bu kitap; bir kısmı 1909'da İstanbul'dan *Morning Post*'a, bir kısmı da 1912'de Balkan Savaşı süresince *The Times*'a gönderilen mektuplardan oluşmaktadır. *Morning Post*'a gönderilenler, 1909 Karşı-İhtilali esnasında ve sonrasında yazılan mektuplardır. Bu mektupları, tek bir kelimesini dahi değiştirmeden "bütün kusurlarıyla beraber" yayımlıyorum. Bunlar, işinde ehil bir kişinin değil; aksine Yakındoğu'yu ömründe hiç görmemiş, Balkan Devletleri, Türklerin Tarihi ve İstanbul'daki siyasal ve toplumsal yaşamın karmaşık durumları hakkında neredeyse hiçbir bilgisi olmayan bir zihinden (kafadan) çıkmış mektuplardır.

İstanbul'a 1909 Nisanı'nın sonunda ayak bastım. Bütün gayrimüslim mahalli cemiyetlerin, özellikle İngiliz menşeli cemiyetlerin Jön (Genç) Türkleri şiddetle desteklediklerini, hatta İngiliz Hükümeti'ne ve hükümetin İstanbul'daki temsilcilerine, bu yeni cereyana ve yeni rejime [meşrutiyet] karşı ilgisiz tavırlarından dolayı büyük bir öfke duyduklarını gördüm. Fakat ben, İstanbul'a olaylara karşı tamamıyla bomboş bir beyinle geldim. Ne onların tarafındaydım ne de bunların. Ne önyargılarım vardı ne de konu hakkında bir nazariyem. Bana

düşen sadece gözlerimi dört açıp izlenimlerimi kaydetmekti; choses vues: [(fr.) görülmüş şeyler] Mektuplardan da anlaşılacağı üzere İstanbul'da tanıştığım İngiliz yurttaşlarım gibi ben de yeni rejime büyük bir alâka duyuyor, umut ve güven besliyordum. 1909'da yazdığım ve burada tekrar yayımladığım beş mektup, gittikçe artan bir düş kırıklığının tecessümüdür. Mektuplar coşku ile başlar, coşku yavaş yavaş tereddüde döner, tereddüt yerini kuşkuya bırakır, en sonunda ise kuşkunun yerini güvensizlik alır. Beş hafta sonra Türkiye'den ayrıldım ve savaşın bütün hızıyla sürdüğü 1912 güzüne kadar Türkiye'den uzaktaydım. Döndüğümde kuşkularımın gerçeklerle teyit edildiğini gördüm. Bu dört yıl içerisinde Avrupalı liberaller tarafından memnuniyetle kabul gören, bütün hürriyet ve meşrutiyet destekçilerinin ve taraftarlarının kalplerinde yüksek umutlar yeşerten Jön Türk Meşrutiyeti ve İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı, Osmanlı İmparatorluğu'nu tam da yıkımın eşiğine getirmeyi başarmışlardı. Bu mektuplar yazıldıktan bu yana Jön Türkler bir kez daha iktidara geldiler ve ölmekte olan imparatorluğa "son darbe"yi indirme konusunda gayet kararlı bir tutum sergiliyorlar. Ayrıca son kez akılsızca bir hareketle, uzun süren ve utanılacak derecedeki beceriksiz siyasetlerini taçlandırma niyetinde görünüyorlar.

Jön Türklerin bu tecrübeleri ve düzeni yeniden sağlama ve Osmanlı İmparatorluğu'nda "terakki"yi başlatma hususundaki başarısızlıkları İngiliz halkı için fevkalâde umumî alâka ve özel ehemmiyet doğurmuştur. İngiliz İmparatorluğu geniş Müslüman topraklara da hükmeder ve Rus-Japon Savaşı'ndan bu yana İngiliz egemenliği altındaki birçok Müslüman ülkede Batı tarzı yönetim, meşrutiyetçilik ve özerklik lehinde cereyanlar ve galeyanlar ortaya çıkmaktadır. "Mısırlılar için Mısır" ve "Hintler için Hindistan" gibi talepler olmaktadır ve bazı durumlarda bu talepler, bombalama ve suikasta varan boyutlara ulaşmaktadır. Şimdi akla şöyle bir soru gelmektedir: Eski köye yeni adet getirmek mümkün müdür? Batı'nın fikir tarzını,

yönetim şekli ve düzenini, Şark'ın itiyadına aşılamak mümkün müdür? Doğu'nun Müslüman ülkeleri, kendilerini Batı'nın fikirleriyle yönetebilirler mi? Meşruti yönetim Doğu'da mümkün müdür? İlk bakışta, Türkiye'de son zamanlarda yaşananlar, bu sorulara toptan olumsuz bir cevap vermiş gibi görünmektedir. Fakat meseleye biraz daha yakından baktığımızda bunun o kadar da gerçek olmadığını görürüz. Türkiye'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merhametine bırakıldığı dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, meşrutiyetçiliği ve Batı yöntemlerini gölgede bırakacak küçücük bir icraatı dahi yoktur. Aksine "istibdat"'ın sadece daha farklı ve zalim bir çehresini gösterdiler. Türk yönetimi yine bildiğini okudu. Tabiri caizse dağ fare bile doğuramadı. Türk'e karşı gelen Ermeniler ve diğer Hıristiyan unsurlar, daha önce olduğu gibi katledildiler. Bu katliamları tertipleyenler ve bu katliamlara aracı olanlar, daha önce olduğu gibi cezalandırılmadılar. Arada sadece şu fark vardı: İstibdat döneminde Hıristiyanlar katledildiğinde Büyük Güçler, Sultan'a baskı yapardı; fakat yeni rejimle beraber bu mızmızcı gruba şu cevabı verir oldular: "Bu, artık bizim sorumluluğumuzun dışındadır. Dertlerinizi münasip ve meşru bir şekilde Meclis kanalıyla sunmalısınız ve bundan sonra seçmenlerinizin bunların ivedi şekilde düzeltileceği konusunda şüphesi olmasın." Bununla beraber Jön Türklerin nüfuzu, katiyen sadece olumsuz yönde olmamıştır. Her alanda, modern yeniliklere sathî bir şekilde balıklama dalmışlardır, özellikle orduyu ele aldığınızda bunun doğru olduğunu görürsünüz. Eski düzen değiştirilmiş; fakat yerine hiçbir şey getirilmemiştir. Bu değişiklerin yegâne sonucu; bütün vatandaşların, özellikle askerlerin kalbine, bilime ve bu değişiklikleri yapan kimselerin sözde kabiliyetlerine itimatsızlık tohumu ekmek olmuştur.

Jön Türklerin meşrutiyetçilik denemesinin yürümemesinin nedenleri şunlardır: Birincisi, yapılan değişiklikler sathî düzeyde kalmış, temele inememiştir. İkincisi de değişiklikler zamansız ve bütün mantıklı çevrelerin tavsiyelerine rağmen yangından

mal kaçırır hızda yapılmıştır. Daha önce de belirttiğim gibi Türklerin bu deneyimi, temel sorun hakkında, yani Müslüman-Doğu ülkelerini "terakki"yle ve yeni yönetim şekilleriyle tanıştırmanın mümkün olup olmadığı sorunu hakkında hiçbir ipucu vermez. Aslında kanıtladığı sadece şunlardır: A) Bu tarz değişiklikleri böylesi bir hızda getirmek imkânsızdır. B) Sathî değişiklikler yarar değil, zarar getirir. Şimdi Hindistan, İran, Mısır topraklarındaki, aslında İngiliz hâkimiyetindeki bütün Müslüman unsurları ihtiva eden ve İngilizler için fevkalade mühim ve daha derin olan şu soruna bakalım: Bu insanlara, kendi kendilerini Batı yöntemleri ile yönetmeleri ile sonuçlanacak, yavaş yavaş terakki dersleri vermek mümkün müdür? Bazıları bunun mümkün olduğunu söylemektedir. Bunun mümkün olduğunu söyleyenlerin çok derin Doğu tecrübeleri vardır ve değişimi satıhtan değil de temelden yapmanın ancak yavaş yavaş ve zamanla başarılacağını belirtmektedirler. Şark memleketlerinde uzun müddet kalmış ve Şark'ı ilk elden tecrübe etmiş, Doğu yaşamında ve fikirlerinde uzman gözlemciler şu hususta hemfikirdirler: Doğu memleketlerine, Batı yönetim ve yöntemlerini gerçekliğiyle sunmazsanız sonuç zalim bir despotluk ve nihaî parçalanma olacaktır. İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarında, Türkiye'de olan esasıyla budur. Benim gibi Doğu ve Şark yaşamı hakkında sınırlı ve sathî bilgisi olup bu konuda uzman olmayan bir kişi için şunu anlamak epeyce zordur: İslâmiyet tamamıyla değiştirilmediği takdirde, o halen İslâm iken, İslâm kelimesi açıkgözlülükle değil de tevekkülle eş anlamlı olduğu müddetçe Müslüman ülkelerde terakki nasıl sağlanır? Mesela Şark meselesinde bilge bir uzman, Doğu sorunu konusunda parlak zekâlı yazarlardan olan Sir Charles Eliot'ın "*Avrupa'daki Türkiye*" adlı klasik kitabında söyledikleri şöyledir: "İslâm'ın gerici tabiatı tamamıyla Kuran'dan kaynaklanmaktadır. İsa'nın ve Muhammed'in yaşamlarındaki farkların dinleri arasındaki farklara nasıl yansıdığını biliriz; ama İslâm'ın ve Hıristiyanlığın kutsal kitaplarına nasıl yansıdığından pek bahsedilmemiştir. İncil'in en çok göze çarpan özelliği

hudutsuzluğudur, kelimenin en iyi manasıyla açıklayacak olursak İncil'in ne bir yere ne de bir çağa hitap ettiğini gösteren çok az şey olduğudur. Eğer birisi, İsa'nın yaşadığı dönemde, genellikle insanların muzdarip olduğu dertler olarak görülmüş şeyler "putperestlik, kölelik, zulmün ve şehvetin çeşitli şekilleri" üzerine kafa yoruyorsa bunların, bırakın İncil'de takbih edilmediğini, yasak dahi edilmediğini görünce şaşıracaktır. Bütün çağlara hitap eden, mükemmel bir ahlâk düzeni ilan edilmiştir. Bu düzen; az önce saydıklarımızı ve diğer günahları, işleyenler için imkânsız kılar; fakat teferruata ve yerel geleneklere dokunmaz. Kuran ise bunların tamamıyla zıttıdır. Muhammed putperestliği, çocuk katlini ve putperest Arapların diğer fena adetlerini takbih etmiş, Eski Ahit'teki (Tevrat) peygamberlerin yaptığı gibi mevcut dinin ve toplumun değerlerini değiştirerek Arabistan'a takdiri imkânsız bir iyilik yapmıştır. Maalesef lağvettiği adetlerden daha yüce olarak gördüğü şeyleri, toplumu şekillendirmek için teferruatlı bir biçimde yasalaştırmayı da uygun bulmuştur; ama bütün milletleri, çağları ve ülkeleri kapsayacak nitelikte değildir. Çokeşlilik, kölelik gibi muhalefet edilebilecek bazı şeyleri de yasalaştırmıştır, ayrıca onun ilâhî öğretilerini, yasalarından ayırmak da imkânsızdır. İslâm'ın zayıflığı, Kuran'ın liberal tefsirinin aşılması güç zorluklar ihtiva etmesindedir. Yeni Ahit (İncil) birçok yoruma açıktır. Hem Romalı Katolikler hem de Broad Church'e* bağlı papazlar İncil'i takdirle okurlar. İncil, Hıristiyanlık dininin kurucusu tarafından yazılmamıştır ve kendi adına bunu iddia da etmez. O, sessizce, birbirini müteakip çağların ihtiyaçlarına en uygun gelecek şekilde yorumlanmayı bekler. Aksine Kuran bir giriş suresinden sonra şu dikkate değer ayetle başlar: "O kitap (Kuran), onda asla şüphe yoktur" (Bakara, 2) ve mütemadiyen Kuran'ın Yüce Yaratan'ın vahyi olduğunu belirtir. Onun emirlerinin, sadece Peygamber'in değil aynı zamanda İlâhî'nin

* Broad Church: İngiliz kilisesinde serbest fikirli zümre Ç.N.

de emirleri olduğu ileri sürülür. Bu tutarlılık ve kusursuzluk, geçmişte olduğu gibi şimdi de İslâmiyet'in en büyük kudreti olduğu gibi Hıristiyan misyonerler için de en büyük engellerdir. Bu özellikler İslâmiyet'e, barbar milletleri tebdil ederek eğitip terbiye verme yolunda eşsiz bir güç sağlar. Fakat aynı özellikler, eğer Avrupalı güçlerle temasta olan büyük bir devletin diniyse, zayıflık kaynağı haline gelir.

Muhammed'in yasaları; sadece medeniyet denilen şeyle değil, aynı zamanda bir milletin gerilememesi için elzem olan ticaretle ve diğer müesseselerle de bağdaşmaz. Fakat Peygamber'in yasalarını değiştirmek veya gereksiz deyip bir kenara bırakmak şansı da yoktur. Kuran'ın bırakın bir suresinin, bir ayetinin doğruluğundan dahi şüphe eden ne Batı'da bir münekkit çıkmıştır ne de Doğu'da bir kâfir. Kitap, kendisini Allah Kelâmı olarak sunar, "sakınanların rehberidir", kayıtsız şartsız ve samimi olarak kabul edilmelidir. Peygamber, din ve devleti oldukları gibi bıraktı, yani şimdiki gibi. Din ve devlet, yorumlara katı bir şekilde kapalı, değiştirilemez şekilde kalacak, Müslümanlar da söyledikleriyle yaptıkları birbiriyle uymayanlara (bağdaşmayanlara) da lânet edip kılıç çekmeye devam edecekler.

Eğer bunlar doğruysa –ki benim yadsıdığım söylenemez– Peygamber'in yasalarını değiştirme imkânı yoksa Muhammed'in yasaları medeniyet denilen şeyle bağdaşmıyorsa din ve devlet, Peygamber'in onları bıraktığı gibi katı bir şekilde yoruma kapalı ve değiştirilemez şekilde kalacaksa İslâmiyet'in gelişeceği, eski köye yeni adetlerin getirileceği nasıl düşünülebilir? Ama yine de Doğu'da yaşamış, Şark zihniyetini hakkıyla bilen ve bunun düşünülebileceğini söyleyenler vardır. Onlara göre, İslâmiyet geçmişte olduğu gibi şimdi de değişmeyen bir müessesedir, bununla beraber yoruma açık toplumsal kuralları olduğu görülür, tamamıyla liberal bir tefsiri yapılabilir; fakat bu tefsir yavaş yavaş ve zamanla yapılmalıdır. Bunu uzmanların takdirine bırakıyorum. Hangi görüşün doğru olduğunu zaman gösterecektir. Şahsen ben dışarıdan bakan birisi olarak,

hoşgörülü veya ıslah edilmiş bir İslâmiyet'in olabileceğine ihtimal vermiyorum. Fakat İngiliz ırkını, Doğu'da hâkim olduğu toprakları idare etmesi konusunda ilgilendiren durum şudur: Gerçekleşmesi mümkün olsa da olmasa da bu, birden ve bir felakete mahal vermeden sathî düzeyde yapılamaz. Türkiye'de son zamanlarda yaşananlar bunun bir kanıtıdır. Türklerin yakın zamanda uğradığı felaketten Jön Türklerin sorumlu olduğunu söylerken elbette, Türkiye'nin Avrupa'daki genel çöküşün tek sorumlusunun Jön Türkler olduğunu kastetmiyorum. Bu, büyük bir haksızlık olabileceği gibi aynı zamanda mantık dışıdır. Herkesin bildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun yıllardır, aslında yüzyıllardır süre gelen çöküşü; Türklerin Avrupa'ya fetihçi bir millet olarak gelmesinden, Avrupa'yı ordusundan tanımasından ve hem fethettiği topraklardaki insanlar gibi olmayı hem de onları kendilerine benzetmeyi kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır. Türklerin askerî gücü azalmış, Avrupalılarınki artmıştır. Türkler her konuda olduğu gibi bu konuda da yerlerinde saymışlardır. Sir Charles Eliot durumu şu bilgece sözlerle özetlemiştir: "Türk ıslahatçıların ve Hıristiyanların müşterek hiçbir kıymeti yoktur ve Türk nüfusun çoğu ıslahatçılara güven duymamaktadır. Türkler, Müslümanların da şüphesiz ilgi duyacağı ordu reformu gibi bir konuda bile, müttefiklerinin atması gerektiğini söylediği adımları atmamıştır. Yabancı askerî eğitmenler defalarca tavsiyelerde bulunmuşlardır; fakat Türkler bu tavsiyeleri, bazen açıkça bazen de kabul eder gibi görünerek, ama her zaman kesinlikle reddetmişlerdir. Türklerin, ordu meselesinde bile Avrupalıların yöntemlerini anlayamayacakları ve uygulayamayacakları gibi tuhaf bir zihniyetleri vardır. Eğer Avrupalıların yöntemlerini denemeye kalkarlarsa idare onların elinden, onlardan daha zeki kimselerin eline geçecektir. Fakat onları zeki görüyorlarsa da onlara bu nedenle bile saygı göstermezler. Türkler Avrupalıları duruma göre yararlı, eğlenceli ve tehlikeli olabilecek dolaplar çeviren sihirbazlar olarak görür ve bütün Hıristiyan âlemine zalim ve mantıksız bir şekilde istihfafla

bakarlar, bu bir kılıcın kesilebilecek her şeye beslediği nevide bir istihfaftır, bugünse küt bir kılıcın aptalca istihfafı." İşte bu cümlede Türklerin, daha evvel fethettiği ırklarla rekabet etme konusunda neden başarısızlığa uğradığı sorusunun gizemi yatar. "Küt bir kılıcın aptalca istihfafı". Ayrıca bu cümle Jön Türk reformcularının ordu meselesindeki başarısızlığının da açıklamasıdır. Meşrutiyetle beraber yabancı askerî eğitmenler getirilmiş, yabancı askerî metotlar benimsenmiş ve yabancı strateji kuramları uygulanmıştı. Fakat bütün bu reformlar sathî düzeyde kaldı ve menfi tesirleri oldu. Muhafazakâr subaylar görevden alınıp yerine Fransızca ve Almanca konuşan genç subaylar getirildi. Muhafazakâr çavuşlar azledildi. İslâmiyet'in eski ve temel fikri olan kâfirlere karşı iman için savaşma fikri terk edildi. Fakat ordu, Hıristiyan âlemine duyduğu zalim ve mantıksız istihfafı sürdürdü, kılıç köreldi. Yabancı eğitmenlerin öğretmeye çalıştığı yeni moda kılıç kullanma teknikleri, kılıcı çekeni şaşırtmaktan öte bir etki yapmadı. Reformların ordu üzerindeki etkisi, kabaca söyleyecek olursak subaylar ve erler arasında bir uçurum yaratmak ve idarecileri tuhaf bir strateji ve uygulama kuramıyla şaşkına çevirmek olmuştur. Sonuç, düzensizlik, kargaşa ve kaos olmuştur ve tarih bu sonuçları kaydetmiştir.

Jön Türk iktidarını suçlarken hiçbir suretle Türklerin kendisine iftira atmıyorum. Jön Türkler ülkesine yabancıydı. Onlar, Avrupalılar tarafından oynatılan kuklalardı. Onların geçici başarısı, Avrupalıların gözüne toz kaçırmalarından ve Farmasonların ve bazı finansör çevrelerin desteğini almalarından kaynaklanıyordu. Desteklendiler; çünkü bir zamanlar Türkiye'de desteklenecek tek kesim olarak görülüyorlardı. Onların bu yaptıkları, Hans Andersen'in *"Kralın Yeni Elbiseleri"* masalını andırır. Bütün Avrupa, ta ki küçücük bir çocuğun çıkıp da kralın çıplak olduğunu haykırıncaya dek, kurnaz terzilerin işaret ettiği, türlü türlü ve harikulade özellikleri olan yeni elbiselere hayranlıkla bakmıştır. Jön Türk iktidarı boyunca kral

çıplaktı ve bu senaryoda küçük çocuğun rolünü ise Bulgarlar ve İtilâf Güçleri oynadı. Bütün bunlar hakiki Türklere, yani sadece Türklere yakınlık duymamıza engel değildir. Çünkü gerçekte Jön Türk gibi bir tabir yoktur, Türkler vardır ve Türk olmayanlar. Türkiye'ye giden herkes Türk'ün mizacına hayran olur, özellikle ağırbaşlı, haysiyetli, misafirperver, mükemmel bir görgüyü, nihayetsiz ve mütemadi bir nezaketi haiz yoksul Türklerin mizacına. Avrupalıların eskiden müttefikleri olarak Türklerin yanındayken uzun yıllar Türklere gösterdikleri mübalağalı ve gösterişli destek, birden Türklerin bu infaz sürecinde aynı nispette mübalağalı ve gösterişli kınamalara, hakir görmelere, alay etmelere dönüşmüştür. İnsan, Türklere bu felaket anında yapılanlara öfke duymadan edemez. Türkler de şimdi tutup da İstanbul'daki ve tüm Türkiye'deki her bir Avrupalıyı katledecek olsa –bunu daha çok Avrupalılar için söylüyorum– bunu Avrupalıların kendisi istedi derdim. Yabancıların elinde, Türkiye gibi bu kadar zalim bir sömürüye maruz kalan bir ülke şimdiye kadar olmamıştır. Bütün pratik meselelerde, yabancılar Türklerden daha zekidir, Türkler de bu dengeyi tekrar sağlamak için tutmuşlar Hıristiyanları katletmişlerdir. Türkiye'deki Avrupa'nın yaşadığı en başta gelen ve temel sıkıntı budur. Türkler, Batı'nın yöntemlerini uygulamaya karşı çıkmışlardır veya uygulayamamışlardır. Batılılar bu yöntemlerle Türkleri sömürmektedir. Türklerin ise tek karşılığı kılıç olmuştur. Bu hep böyle olmuştur ve böyle olacaktır. Bu, insanı belki de Türklerin başına gelebilecek en güzel şeyin, ayaklarından Avrupalıların tozunu silkeleyip; geldikleri, aslen ait oldukları ve Batı'yla rekabet etmekten çekinmeyecekleri yere, yani kendi diyarları olan Asya'ya yüzlerini çevirmeleri olacağını düşünmeye sevk eder. Türk Hükümeti'nin ve Hıristiyan nüfusun bir arada yaşamaları vahim ve umutsuz bir vakıadır; çünkü ortada Türk Hükümeti diye bir şey yoktur. Türk Hükümeti ülkeyi kötü yönetmiştir. Fakat Türklerin Avrupa'da çöken bir imparatorlukları olduğu gerçeği ortadadır ve bu çöküş üzücüdür. İtilâf Güçleri'nin vatanperverliğine hayranım, geçmişte çektiği sıkın-

tıların varlığına da yaptıklarının haklılığına ve mantıklılığına da derinden inanıyorum; ama ben kendi adıma zafer şarkıları söyleyenlere katılmayacağım. Türklerin kabahatleri ne kadar büyük olursa olsun, bir zamanlar muazzam ve muhteşem olan Türklere ihanet edildiğini ve Türklerin hor görüldüğünü görmek hazin bir durumdur. *Mentem mortalia tangunt**

"İnsanız biz kederlenmek gerek
Vaktiyle yüce olanın gölgesi geçtiğinde bile"**

Bu küçük kitabın ikinci kısmı ise Balkanlar'dan henüz yazılmış mektuplardan oluşur. Orada kısa süre kaldım. Çarpışmaya hiç tanık olmadım, savaşın sadece bir kısmını gördüm. Bununla beraber Bulgarlar ve Sırplar hakkında ilk elden bilgi toplama fırsatını yakaladım, her iki ülkeyi de hayranlık hisleriyle geride bıraktım. Sofya'ya ulaştığım vakit, şehri erkeklerden arınmış buldum. Şehir kadınlara, çocuklara ve yeni yetmelere bırakılmıştı. Eli silah tutan herkes savaşa gitmişti. Bulgaristan'da kaldığım süre içerisinde, Bulgarlarla olan ilişkilerimde beni tamamıyla etkileyen şu olmuştur: Milli mefkûreleri ve uğruna bütün kalplerin şiddetle çarptığı vatanperverlikleri. Vatanperverlik adeta onların dini, sanatı, tutkusu, eğlencesi, meşguliyeti, manevi dünyası haline gelmişti. Spartalılar ve Japonlar gibi iliklerine kadar işlemiş bir ülküleri vardı ve bütün arzularını, tutkularını, hislerini bu tek ülkünün emrine bırakmışlardı.

Sırbistan'da ise eski geleneklere, birçok tarihî müesseseye, eski ve zengin bir edebiyatın ülkeye yaydığı renkli bir lezzete

* Bu ifade; M.Ö. I. yüzyılda yaşamış Roma'nın müstesna şairlerinden Vergileus'un Latince yazdığı "Aeneis" adlı destanın birinci kitabının 462. mısrasında geçmektedir. Aeneas; Kartaca Tapınağı'nda bulunmuş, Truva Savaşları'nı ve dostlarının ve yurttaşlarının ölümünü resmeden freske bakar ve ağlayarak "sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt" der. İngilizce'ye "These are tears for events and mortal things touch the soul" olarak tercüme edilen bu mısra Türkçe'ye de "Bunlar yaşananlara dökülen gözyaşlarıdır ve fani şeyler ruha dokunur" şeklinde tercüme edilebilir. Ç.N.

** İngiliz şair William Wordsworth'e ait olan bu mısraların orijinali şöyledir:
Men are we, and must grieve when even the shade
Of that which was once was great is pass'd away Ç.N.

vurulursunuz. Bunun yanında hayatî önemde bir fedakârlık ruhuna, şiddetli bir muharrik kuvvete de tanık olursunuz. Sırbistan'da söz hakkı ve konuşma yetkisi tamamıyla halkın ideallerine teslim edilmiştir. Bulgaristan'da (yanlışlıkla Bulgaristan yazılmış olabilir, Sırbistan daha uygundur!) halkın vatanperverliği aklınızın ermeyeceği bir tevazu ve sükût maskesiyle gizlenmiştir. Savaştan, İtilaf Güçleri'nin yaptıklarında sadece haklı değil aynı zamanda makul oldukları ve Avrupa'nın daha geniş çıkarları gözetildiğinde Şark meselesini halledebilecek tek çözümün Avrupalıların zaferi olacağı hissiyle döndüm. Bu insanları ne kadar sevdiysem ve onların lütfüne mazhar olduysam da bu, benim bu felaket anında, yıkılmış Türklere derin bir yakınlık hissetmeme engel değildir. Ve hayatımın geri kalanını Yakındoğu'da sürdürecek olsam bozguna uğramış Türkiye'den ziyade bakir topraklardaki Türkiye'yi seçerdim. Ve keşke Türkiye'nin başkenti İstanbul değil de Bursa olsaydı; bunu, Doğu insanına erdemlerini unutturan, Batı insanınınsa günahlarını artıran bu zehirli ve kozmopolit Bizantium* şehrine sahip olacak herhangi bir devlete duyduğum kıskançlıktan ötürü söylemiyorum.

MAURICE BARING
Şubat 1913

* Yunanlılar ve Romalılar, İstanbul'u eskiden Bizantium olarak da bilirlerdi. Ç.N.

1909 MEKTUPLARI

MEŞRUTİYETİN İLÂNI

İstanbul, 2 Mayıs 1909

Bir keresinde, birisi bana Türklerin İstanbul'u değil de, İstanbul'un Türkleri fethettiğini söylemişti. Ve buraya ilk defa gelen bir insanı etkileyen şey ise; adına Bizans dediğimiz bu havanın ve üzerimizde bıraktığı tesirin aldatıcı tılsımı, varlığı, gücü ve Bizantium ruhunun kalıcılığıdır. (Bu cümlede söylenmek istenen Bizans döneminde İstanbul'un birçok entrikalara ev sahipliği yapmış olduğu ve bu özelliğini halen koruduğudur.) İşte bu esrarengiz tesir ve puslu havadır ki burada neler olduğunu ve bunlara nasıl bir önem atfedilmesi gerektiğini anlamaya çalışan bir yabancının işini zorlaştırır. Bu şehirde yaşam Boğaz gibi aldatıcıdır. Boğaz'ın yüzeyi de aldatıcı ve tehlikeli dalgalar hakkında hiçbir ipucu vermez, onları gizler. İş, bu şehre has zihniyeti dillendirmeye mi geldi, bunu anlamak bir ömür boyu sürebilir ve nadir bulunan meziyetlere ve müstesna bir donanıma ihtiyaç vardır. Fakat özel muhabirler, aptalların dahi girmeye çekineceği yerlere seğirtmeli, her ne kadar yanıltıcı ve konudan uzak da olsa izlenimlerini kaydetmelidir.

Topladığım ilk bilgi, Jön Türk hareketinin İstanbul menşeli olmadığıdır. Bu hareket dışarıda gelişmiştir ve bu yüzden İstanbul'a yabancı bir ruhu ve tabiatı haizdir. İkincisiyse ki en önemli mesele budur, Jön Türklerin ne kadar hatası ve kusuru varsa da Avrupalıların desteğini ve teşvikini hak eden tek kesim ve ülkenin felahı için yegâne umut onlardır. Yakın zaman önce vuku bulan ayaklanmanın menşei hakkındaki görüşler ise birbiriyle çelişir niteliktedir. Bazıları, bunun Sultan Abdülhamit'in kendi kışkırtması ve kasten izni olmadan mümkün olmayacağını söylerler. Diğerleriyse aynı nispette bir bilmişlikle Jön Türklerin "coute qui coute" [(fr) her ne pahasına olursa olsun] Sultan'ı düşürmeye azmettiklerini, Sultan'ın hayatında birçok hatalar yaptıysa da ayaklanmanın başarıyla sonuçlanacağını düşünemeyecek kadar aptal olamayacağını düşünürler. Sultan'ın olan bitenden bihaber olduğu görüşüne karşılık Sultan'ın tamamıyla her şeyden haberdar olduğu görüşü bir karşıt görüş olarak sunulur. Bu konuyla tarihçiler ilgilensin; çünkü bu "Casket Letters"* ve "Demir Maske"nin** kim olduğu meseleleri gibi tartışma götürür bir konudur.

İnsanlar, Abdülhamit'in çalkantılı günlerin sonunda en küçük bir davranışını bile, tanıklardan duyduklarını çok farklı şekillerde hikâye ediyorlardı. Her iki durumda da söylenenlerin doğru olması muhtemeldir. Krizin menşei muamma olsa da en azından sonuç bellidir. Askerî bir ihtilâl olmuş; bu azimle, kararlılıkla ve askerî beceriyle gerçekleştirilmiştir. Bana anlatılan tamamıyla askerî bir bakış açısına göre, birliklerin seferberliği

* 1566 veya 1567 yılında dönemin İskoçya Kraliçesi I. Mary tarafından I. Earl of Bothwell'e (diğer bir deyişle Patrick Hepburn, Dönemin İskoçya Deniz Kuvvetleri Komutanı) ithafen yazıldığı söylenen, sekiz mektuptan ve bir dizi soneden oluştuğu düşünülen belgelere verilen ad. Eğer doğruysa Mary'nin, eşi Henry Stuart'ın cinayetine suç ortaklığı ettiğine dair kanıtlar içerir. Bu belgelerin gerçekliği, her zaman tartışma konusu olmuştur. Ç.N.
** Demir Maske: Paris'teki Bastille Hapishanesi'nde hüküm giymiş ve 1703 yılında ölmüş bir tutukludur. Yüzünde sürekli bir maske olan bu kişinin, dönemin Fransız Kralı 14. Louis'nin ikiz kardeşi olduğuna inanılır; fakat bunu destekleyecek pek fazla kanıt da yoktur. Ç.N.

ve hareket gücü göz önüne alındığında Türk Ordusu büyük bir övgüyü hak etmektedir. Yaptıkları aslında övülmeye değer, herhangi bir ordu için de böyle olurdu. Fakat bu başarıyı abartıp mademki bu askerî görevi başarıyla yerine getirdi, Türk Ordusu pekâlâ Bulgarları da yenebilir şeklinde düşünmemek gerek. Bulgarlara saldırırlarsa yenilirler. Şimdi ortada şöyle bir sorun vardır: İhtilâl başarıyla gerçekleştirilmiştir ve bütün çevrelerce en çok arzu edilen sonuç, güçlü ve zeki bir askerî diktatörlüğün kurulmasıdır. Türkiye'nin yasalara ihtiyacı yoktur, Türklerin yasaları (Napolyon Yasaları) mükemmeldir; fakat yöneticileri öyle değildir. Diğer yandan "Kızıl Sultan" da yönetmeyecektir ülkeyi. General Mahmut Şevket Paşa, askerî bir diktatörlüğe karşı çıkmaktadır. Herkes beceriyi, vatanperverliği, heyecanı, kudreti ve aşırı bir tevazuyu mizaç potasında eritmiş, kendini öne çıkartmaktan nefret eden bu generalden övgüyle bahseder. Buyurun, soru: Öyleyse ne yapılacaktır? Sorun şimdilik aşağı yukarı ortalığı sakinleştirecek bir kabinenin kurulmasıyla çözülmüştür. Bu kabinenin geçici bir karakterde olabileceği görüşü, umumi görüştür. Bu mektup size ulaşıncaya dek kendini muhtemelen feshetmiş olacaktır. Fakat her halükarda temel sorun, yani yeni ve becerikli bir hükümetin tayini sorunu, Türk siyasetinde rol alanları memnun edecek şekilde çözülmemiştir, bu yüzden de meseleye iyimserlik hâkim değildir. Tanınmış Türk mebuslarından birisi, bana "Nous avons gagné la victorie, mais nous ne savons pas comment en jouir" [(fr) Zaferi kazandık; ama nasıl tadını çıkaracağımızı bilmiyoruz.] dedi. Bir diğeriyse "Her şey daha iyi; fakat mesele tamamıyla halledilmiş değil: chez nous il y a tout a faire" [(fr) bizde yapılacak her şey var] şeklinde konuştu.

Bazıları, kabinenin gençlerden kurulacağını ümit etmişti; fakat ülkenin insiyakî, eski tüfeklerin yönetmesi yönünde karar vermiştir. Zaten aksi, hükümetin yüksek ve önemli mevkilerini hükümetteki tek tecrübesi başmakale yazmaktan ibaret olan gençlere teslim etmek, düşüncesizce hareket edildiğini göste-

rirdi. Yakın zamanda meydana gelen olaylardan dikkat çekici iki hakikati söyleyecek olsam ilk olarak Jön Türklerin vatanperverliği ve askerî çabalarını, ikinci olarak da iktidardaki sivil isteğini seçerdim. Bununla beraber, genel havaya fevkalâde bir iyimserlik hâkim değilse de oldukça umutlu bir havanın hâkim olduğunu söyleyebilirim.

Bu arada İstanbul'daki günlük yaşam sanki hiçbir şey olmamış gibi devam ediyor. Krizden kalan tek izlerse boş mermi kovanları ve mermilerin bazı duvarlarda bıraktığı hasarlar. Kanaatimce İstanbul halkı dünyadaki en fırsatçı halktır. Ayaklanmanın çıkacağı zaten bekleniyordu. Dün bir Yunan'a, Yunanların ne düşündüğünü sordum, şöyle cevap verdi: Biz Yunanlar şimdilik bir şey söylemiyoruz; çünkü korkuyoruz. Biz eski rejimden memnunduk, hürriyetimizi temin ediyordu. Herhangi bir değişimin kötüye gitmesinden çekiniyoruz; ama böyle düşündüğümüzü söylemeyeceğiz.

Krizin hemen sonrasındaki günlerde caddeler askerlerle doluydu. Bütün tramvaylar ve neredeyse bütün faytonlar, seferberliğin tozlarını ve izlerini taşıyan erlerle doluydu. Bu erler, silahları omuzlarında asılı, esmer Arnavutlar'dan ve açık mavi üniformalarıyla Macar jandarmalardan mürekkepti. Camiler asker kaynıyordu, sanki içinde karargâh kurmuşlardı. Şimdilerde yavaş yavaş kışlaya çekilen askerler, görevlerini hakkıyla yerine getirmişlerdi. Geceleri silah sesleri duyuluyordu; fakat Bahriyeliler hariç hiç kimseye kötü davranılmadı. Onlar da en başından beri karışıklık çıkartıyorlardı ve birkaç gün önce icaplarına bakılması gerektiği haberleri geldi. Tacitus'un dediği gibi: *Legioni classicae diffidebatur** Bu sabah icaplarına bakıldı ve silâhları ellerinden alındı.

* Publius Cornelius Tacitus: M.S. 56-117 yıllarında Roma İmparatorluğu'nda yaşamış Romalı senatör ve tarihçi. Bu ifadeyi Lâtince yazdığı meşhur "*Tarih*" kitabının birinci cildinin otuz birinci bölümünde kullanılmıştır. İngilizce'ye "No hopes were entertained for the naval legion" şeklinde tercüme edilen bu ifade Türkçe'ye de "Bahriyeliler için hiç umut kalmamıştı" şeklinde tercüme edilebilir. Ç.N.

Burada bulunduğum süre içerisinde beni en çok cezbeden olay geçen hafta tertiplenen Cuma Selâmlığı idi. Ortalığa tam bir kayıtsızlık hâkimdi. Aynı Rusya'daki havayı andırıyordu. Kimse, son dakikaya kadar Ayasofya'da törenin düzenlenip düzenlenmeyeceğinden emin değildi. Son ana kadar kimse Sultan'ın hangi güzergâhtan ilerleyeceğini bilmiyordu. Birçok yere Sultan'ın geçişini imkânsız kılacak şekilde birlikler konuşlandırılmıştı. Son dakikada bütün maiyet alayı, kuru ot yüklü büyük bir araba tarafından durduruldu ve alay, Sultan için önceden hazırlanmış yola sakin sakin sevk edildi. Bütün İstanbul; her renkten elbise giymiş, her renkten kadın ve erkekten mürekkep, serçeler gibi cıvıldaşan, neşeli bir kalabalık vücuda getirmişti, harap Bizans kemerlerinin ardındaki mahallelerde tahta balkonlardan sarkanları bile görebilirdiniz. Bütün bu manzara, sanki gelişigüzel uzanmış bir morsalkıma veya bazen de çiçek açmış bir erguvan ağacına benziyordu. Sultan'ın yanında mavi ve sarı üniformasıyla bir muhafızdan başka hiçbir askerî koruması yoktu. Tören ne görkemliydi ne de bir yaygara kopmuştu, herkesi memnun edecek derecede iyi geçmişti.

Türklerden biri, sanırım Türk gazetelerinde de çıkmış, şu hikâyeyi gururla anlattı: Sultan tahta çıktıktan sonra iki önemli generali ayağına çağırmış ve her ikisine de içinde 50£ (rakam yanlış yazılmış olmalı!) olan çantalar takdim etmiştir. Generallerin kabul etmemesi üzerine Sultan, "Neden kabul etmiyorsunuz? Ben sizin babanızım, siz de benim çocuklarımsınız." demiş. Onlar da "Selefiniz de böyle armağanlar dağıtırdı ve ona pahalıya mal oldu." demişler, Sultan'a çokça teşekkür edip hediyeyi kabul etmeden ayrılmışlar.

Dün Meclis-i Mebusan'a gittim. Pek de büyük bir bina değil. Müzakere salonu birinci katta ve dikdörtgen şeklinde uzanan bir odadır. Masa ve sıralarla dolu bu odanın tam ortasında, azaların konuşması için küçük beyaz bir kürsü ve kürsünün üstünde de Sadrazam ve bakanları için ayrılmış bir bölüm vardır. Her bir sıranın sonunda, tiyatrolardaki iki loca büyüklü-

ğünü geçmeyecek ebatlarda balkonlar yapılmıştır ve kürsünün karşısında da steno tarzında not alan muhabirlere tahsis edilmiş bir balkon vardır. Müzakere salonunun yanında da kulis çalışmalarının yapıldığı bölüme giden uzunca bir koridor vardır. Meclis, Ayasofya'ya yürüme mesafesindedir ve kanaatimce Jüstinyen Sarayı'nın* var olduğu yerden de pek uzak değildir.

Ülkenin güçlü ve zeki bir yöneticiye ihtiyacı vardır. Bu yönetici, bu kalabalığı düzen içinde tutmaya çabalamayacaktır; çünkü bunu herkes başarabilir. Onun gayesi, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu olan devletin küçük bir bölümünü teşkil eden (birbirine zıt gelenekleriyle, ırk ve katî inanç farklılıklarıyla) bu kalabalığı temsil eden vatandaşlara ve eyaletlere hükmedip yönetmek olmalıdır. Bu yüzden Jön Türkler mümkün mertebe desteklenmeli ve teşvik edilmelidir; çünkü sadece onların cemiyetinden böyle bir yönetici çıkabilir. Jön Türk'e mukabil hiçbir seçenek yoktur. Jön Türklerin gücü, sivil unsurlardan değil de askerî unsurlardan kaynaklandığı için bütün enerjilerini, meşruti bir hükümet veya parlamenter bir meclis kurmakla heba etmelerinden ziyade bir hükümet ve yönetim mekanizması kurmaya adamalarının daha makbule geçeceğini düşünmeden edemeyiz. Tabii ki işin içinden kendi bildikleri yollarla çıkacaklardır. Onları bu şansı tanımaktan mahrum bırakmayalım ve umut edelim, mademki şimdi onlar İstanbul'u fethetti, bu hain şehir de onları bu başarılarından alıkoymasın.

* Jüstinyen Sarayı (Büyük Saray): Günümüzde "Büyük Saray Mozaikler Müzesi" olarak bilinir. "Son Roma İmparatoru" Jüstinyen tarafından inşa ettirilmiştir. Sultanahmet'ten Küçük Ayasofya'ya kadar olan alanı kapladığı ve denize kadar uzandığı söylenen saraydan günümüze bazı cephe kalıntıları ile döşeme mozaikleri kalmıştır. Ç.N.

SİYASÎ MANZARA

İstanbul, 6 Mayıs 1909

Dün akşam fevkalâde önemli bir şey oldu. Yağmur yağdı. Yağmur, gece de devam etti ve gökyüzü halen bulutlu. İlk bakışta belki anlaşılmıyor; fakat bu olayın önemi uzun bir süredir yağmur yağmayışında ve bunun da ülkeyi kuraklıkla tehdit edişinde yatmaktadır. Çünkü kuraklık demek kıtlık demektir; kıtlıksa kargaşa, muhtemelen soykırım ve umumi bir parçalanma demektir. Bu yağmura rağmen (azıcık serinlik, fakat yoğun bir basıklık getiren neviden bir yağmurdur) Avrupa'nın çabaları İstanbul'da çok az meyve vermektedir. Yazmak (her zaman zahmetli bir iştir) insan denilen mahluğun bütün enerjisini kahve içmek ve ayakkabı boyatmak işlerinde tükettiği bir şehirde, her zamankinden daha meşakkatli olmaktadır. Ayakkabılarını kendin, evde şöyle birazcık temizledikten sonra dışarıda, boyacıya adamakıllı boyatırsın. Sandalyeye oturursun, mintan giymiş fesli bir boyacı ilk önce ayakkabıları ovalar, cilalar, yağ sürer sonra tekrar ovalar, bunları çıplak elle yapar. Daha sonra ayakkabıları fırçalar, tozunu alır, parlatır, bunları da ipek bir kumaşla yapar. Son olarak da bir çeşit ruhla ayak-

kabıların kenarını boyar. Bütün bunlar olurken sen de akıp giden kalabalığı izler, kahveni yudumlar ve herhangi bir manası olmayan şeyler düşünürsün.

Geçen pazartesi sabahı, bir yığın insan aynı istikamette Pera'dan İstanbul'a doğru acele acele yürüyordu. Galata Köprüsü'ne yollanmışlardı; çünkü Türk Danny Deever'ların* sabah idam edildiği dedikoduları dolaşıyordu.

Aslında kimse, askerlerin henüz asılıp asılmadığını bilmiyordu. Kimisi şafak vaktinde asıldığını, kimisi asılmak üzere olduğunu, kimisi de az önce asıldığını söylüyordu. Hakikatte şafak vakti asılmışlardı: Üçü köprünün sonunda, üçü Ayasofya Camii'nin karşısında, dördü Meclis binasının karşısında, üçü de başka bir yerde olmak üzere toplam on üç kişi asılmıştı. Asılanların hepsi, bir tanesi subay olmak üzere, askerdi. Ayaklanmaya katıldıkları ve birkaç kişiyi öldürdükleri için idam edilmişlerdi. Köprü boyunca yürümeye devam ettikçe kalabalık daha da artıyordu ve tam da köprünün sonunun sağ ayağı ana baba günü olmuştu. Bu kalabalık, kurbanların asılı olduğu asıl noktaya yürümeden askerler tarafından durdurulmuştu. Bu kalabalığı, Londra'daki ölü ve sönük kalabalığa benzetmeyin. Bu kalabalık; lalelerin, Türk kilimlerinin, gelincik tarlalarının renkleri olan kırmızı, mavi, sarı renklerden mürekkep canlı bir kaleydoskopu andırır. Darağaçları, köprünün ilerisindeki caddenin köşesine kurulmuş, ahşaptan yapılma basit üç ayaklı sehpalardı ve kurbanlar, makaraya sabitlenmiş iple yukarı çekilmiş vaziyetteydiler. Kurbanlar, alçak bir sandalyenin üstünde dikelmek suretiyle asılmışlardı. Sandalyeye tekme atılmış ve bu sert ve ani vuruş onları nefessiz bırakmıştır. Yere oldukça yakın şekilde asılı duruyorlardı.

* Danny Deever, 1865'te Britanya Hindistan'ında doğmuş İngiliz şair Rudyar Kipling'in 1890 senesinde yazdığı şiir. Bir cinayetten dolayı Hindistan'da idam edilen bir İngiliz askeri konu edinir. İdam, askerin kendi alayı önünde gerçekleştirilir ve şiir, idam esnasında diğer askerlerin yaptığı yorumlardan oluşur. Ç.N.

Hepsine beyaz cüppe giydirilmişti ve hepsinin göğüs kısmına Türk harfleriyle cürümleri iliştirilmişti. Kurbanlar, mücrim veya katilden ziyade esrarengiz bir neşeyle durulmuş (kutsal manada) bahtiyar şehitlere benziyordu. Onlara kısa bir müddet baktım ve askerlerin, tüfeklerinin dipçikleriyle uzaklaştırdığı kalabalığın içinde ben de sürüklendim. Ölü askerler gün boyunca orada asılı duracaktı. Daha da öteye gitmedim. Kalabalığı yararak geriye doğru gitmeye çalışırken önümden bir hoca geçti, askerler tarafından kabaca tartaklanmış ve sırtına tüfekle birkaç darbe yemişti. İngilizce ve Fransızca yapılan sohbetlerin bir kısmına kulak misafiri oldum. Kimisi, bu idamların halkı hoşnut edeceğini söylüyordu. Bunun yanında dişlerini gıcırdatan kızgın bakışlı bir Kürt gördüm. Bu Kürt tam olarak kurbanlar için değil; imanları için, imanlarını düşmanları olduğu söylenen kişilere karşı korudukları için öldürüldüklerini düşündüğü üç Müslüman için ve onların naaşları kâfirlerin ve ecnebilerin gözleri önüne serildiği için dişlerini gıcırdatıyordu. Bunun halk için bir ders olup olmayacağını merak ediyorum. Fakat kalabalığın çoğunun bu manzaraya gücenerek baktığına ve ölülerin tarafını tuttuğuna kaniyim. Aynı günün akşamı, aklı başında bir Türk, nüfusun bazı kesimlerinin idamların propagandasına sert bir şekilde kızdığını söyledi. Dün ve evvelsi gün daha başka idamların olacağı söylenmesine rağmen ortada henüz bir şey yok. Bu tarz bir yaklaşım iki tarafın da hayrına değildir. Bu idamlar bazı kesimlere ders verici nitelikte olabilir; fakat bazı kesimler içinse er ya da geç kargaşa ile sonuçlanacak tehlikeli bir kızgınlık duygusu besletecek mahiyettedir.

Salı günü ikindi vakti İstanbul sokaklarında uyuşuk kalabalığın içinde dolaşırken tuhaf birkaç adam gözüme ilişti. Acele acele yürümeleri onlardaki ilk acayiplikti. İlgimi çeken diğer bir şeyse Ruslar gibi giyinmiş olmalarıydı; Rusların "padevki" dediği, uzun, gri, pejmürde redingotlardan giymişlerdi ve ayaklarında da oldukça uzun çizmeler vardı. Uzamış saçları da boyunları-

nın birazcık üstünde bir noktada kesilmiş ve aynı yerde demet şeklinde toplanmıştı. Rus olduklarını biliyordum, bu yüzden pek de dikkat etmedim; çünkü İstanbul'da bir yabancı görmek Londra'da olduğu gibi kayda değer bir olay değildir. Fakat karşılaştığım bir İngiliz arkadaşın "Rus hacıları gördün mü?" demesi, beni onların peşinden koşmaya sevk etti. Biraz sonra onlara yetiştim, bazı mahkumlara (ve askerlere) eşlik eden askerler tarafından bir kemerin altında durdurulmuşlardı. "Rus musunuz?" diye sordum hacılardan birine, uzunca boyluydu ve efendi birine benziyordu.

"Evet" dedi "Rusum."
"Hacdan mı geliyorsunuz?"
"Evet, Kudüs'ten geliyorum."

Adam gayet hızlı yürüyordu ve Galata Köprüsü'ne varmıştık.

"Askerlerin götürdüğü adamlar kimdi?" diye sordu aynı hacı.
"Onlar ayaklanma çıkartan mahkumlar ve askerlerdi."

Bu esnada diğer ikisi, sakalları ağarmış ve ufak tefek adam da sohbete katıldı. Sakalları ağarmış adam, paltosunun cebinden sarkan bir ilaç şişesi taşıyordu ve içinde alkol olduğundan emindim.

"Birkaç asker burada asıldı." dedim.
"Nerede?" dedi adam.
"Orada." dedim, tam yerini gösterdim. "Bütün gün boyunca orada asılı kaldılar."
"Bütün insanların görmesi için." dedi hacı, etkilenmişti.
"Peki neden asıldılar?"
"Ayaklandıkları için."
"Hıı, tıpkı bizim ülkemizdeki gibi." dedi hacı.
"Peki," dedi esmer adam "Hükümdarınızı tahttan indirmediniz mi?"
"Ben buralı değilim, İngilizim."
"Öyle mi? Peki buradakiler hükümdarlarını tahttan indirmedi mi?"

"İndirdiler."
"Peki bu" dedi saçları ağarmış hacı "Tanrı'nın onayı ve yardımıyla mı yapıldı yoksa?"

Tereddütte kaldım. Esmer adam anlamadığımı sandı.

"Haklılar mıydı, haksızlar mıydı?" dedi esmer adam.
"Sultan'ın sözünü tutmadığını, Duma'yı* kabul ettiğini; fakat buna aykırı davrandığını söylüyorlar." dedim.
"Ya" dedi esmer saçlı adam. "O zaman şimdi bir Duma'ları var."
"Evet, şimdi hürriyetleri var." dedim.
"Aha, Hürriyet! Hahaha!" dedi saçları ağarmış adam ve kendi kendine güldü. Ah bu gülüşün altında yatan şüphecilik! Bunun anlamını aklımız erdiğince anlarız ancak.
"Peki sizin hükümdarınız var mı?" diye sordu esmer saçlı adam.
"Evet, bizim bir kralımız var."
"Peki, yaşlı ve de herkese hükmeden Kraliçe'niz öldü mü?"
"Evet öldü."
"Deme! Zekiydi, çok zekiydi."

Köprüden karşıya geçmiştik. Hacılar da rıhtımda bekleyen vapurlarına yetişmek için adımlarını hızlandırmışlardı. Rusya'ya geri dönüyorlardı. Ama birisi arkada kalmıştı ve neredeyse bir çift elbise alacaktı. Neredeyse diyorum; çünkü olay şöyle gelişti: Yunan mı, Ermeni mi, nereli olduğunu Allah bilir bir elbise satıcısı, çizgili pantolonlardan, siyah yeleklerden ve mavi yünlü kumaştan paltolardan oluşan bir yığın elbise taşıyordu. Esmer hacı bir çift, elbiselerden seçti. Satıcı beş ruble fiyat biçti.

Hacı üç ruble teklif etti. Hacının acelesi olduğu için pazarlığın bütün basamakları inanılmaz bir hızla gerçekleşti. Satıcı, hacıya diğerleri arasında, kendi mavi yünlü kumaştan ceketini beğenip beğenmediğini sordu. Kesinlikle hayır dedi hacı, yeterince iyi değil. Nihayet bütün elbiselere baktıktan ve iki beden bir paltoyu denedikten sonra kararını verdi ve üç buçuk ruble

* Duma: Çarlık Devri'ndeki Rus Parlâmentosu Ç.N.

takdim etti. Pazarlık tam bitecekti ki hacı, aniden elbiselerin işe yaramaz olduğunu söyledi ve bana da elveda diyerek hızlı adımlarla uzaklaştı. Tam bir Voronezliydi.*

Nihayet kabine kuruldu ve herkesi memnun edecek gibi görünüyor. Kabine birçok yetenekli aynı zamanda ömrünü bu işlere harcamış kişilerden oluşuyor: Büyük Sadrazam Hüseyin Hilmi meselâ, Dâhiliye Nazırı ve Hariciye Nazırı. Asıl tehlike, birbirine zıt arzulardan kaynaklanacak nihaî bir çatışma ihtimalinin olmasıdır; çünkü her önemli kesim diğerini yerinden edip baş olmayı dilemektedir. Çünkü bu kabine sadece yetenekli değil hem yetenekli hem de hırslı kimseleri de ihtiva etmektedir. Mevcut durumdaki en önemli gerçek maddiyattır. Bir kısmı Avusturyalılarca ödenen, bir kısmı da Yıldız'da bulunmuş biraz para mevcut. Bir iki ay daha idare edilebileceği sanılıyor. Şehre hükmeden Macar birlikler takdire şayan. Ayaklanma halen bastırılıyor, işler şimdilik rast gidiyor. Bununla beraber burada tanıştığım ve Türkiye meselelerinde uzman her kişi mevcut durumu oldukça hassas görüyor ve bazıları üç ay içinde büyük bir fiyaskoyla neticeleneceğinden endişe duyuyorlar. Türkiye'yle ilgilenen herkesin, siyasî şahsiyetlerin değişen tutumlarının ve gelip geçici entrikalarının altında yatan şu temel gerçeği idrak etmesi lâzımdır: Türkiye'de Türkler en tepede olmalıdır. Hıristiyan unsurların Türklerle eşitliği, önceden olduğu gibi şimdi de söz konusu bile değildir. Hıristiyanlar, Türkiye'de ne zaman tamamıyla Türkler gibi eşit muamele görse bu, Hıristiyanların Türklerin payına düşenin en iyisini aldığı şeklinde yorumlanır ve Türkler hemen kılıcına davranır, hiçbir şey de Türkleri engelleyemez. Bunu anlamak isteyen de Sir Charles Eliot'un mükemmel şaheseri *Avrupa'daki Türkiye*'nin 153. sayfasında bunun açık ve tam şekilde anlatıldığını görecektir. Kitabın yazıldığı tarihten bu yana durum, temelde hiç değişmemiştir ve Sir Charles Eliot'un söylediği her söz mevcut

* Voronez: Rusya'nın güneybatısında büyük bir vilâyet. Ç.N.

duruma uymaktadır. Birkaç gün önce bir Türk de aynı yeri bana iktibas etti. Bunun yanında bu ülke hakkında bilgisi oldukça kuvvetli birisi dün şunları söyledi: "Qui sont les jeunes Turcs? Il n'y a que les Turcs." [(fr) Jön Türkler de kimmiş? Türklerden başkası yoktur.] Bunu herkes gibi Jön Türklerin de anlayacağı açıktır. Onlar da biliyor ki bu ülkede bir nizam olacaksa Türkler zirvede olmalıdır. Genç mi olacağı yaşlı mı olacağı teferruat meselesidir.

SULTAN'IN EYÜP'E ZİYARETİ

İstanbul, 12 Mayıs 1909

Kısa süren bir soğuk hava dalgasından sonra geçen pazartesi bahar yeniden geldi ve yeni Sultan'ın tahta çıktığı günü selâmlamak için bütün cüretiyle açtı. Havada, sadece Güney'e has sıcaklığın ve ferahlığın tuhaf bir karışımı, insanı sarhoş eden bir tatlılık vardı. Son yağmurlardan sonra yeşil yaprak yığınlarının, yosunlu kırmızı tuğlalar gibi sardığı kiremitler, göz alıcı bir ferahlıkla parlıyordu. Caddeler, Sultan'ın Osman'ın Kılıcı ile şereflendirileceği caminin bulunduğu Eyüp'e yollanan insanların akınına uğramıştı. Eski köprüden Altın Boynuz'un [Haliç] öbür tarafına, harap Yahudi mahallelerinin olduğu yere geçtim. Buranın evleri kare şeklinde ve ahşap, çürük, eğri büğrü, dar sokaklara doğru bükülmüş, sanki üflesen yıkılacakmış gibi duruyor ve tarif edilemeyecek derecede bakımsız, kirli, tozlu, harap ve yıkık dökük haldeler. Bununla beraber bazen, kısmen yok olmuş Bizans tarzı pencere kemerlerinin kalıntıları olduğu taştan evlere rast geliyorsunuz. Her adımda Devonshire*

* Devonshire: İngiltere'nin güneybatısında bulunan bir kontluk. Ç.N.

patikaları gibi sarp ve Londra'daki gecekondu mahalleleri gibi dar; ama sokak boyunca bir çatıdan diğer çatıya morsalkımların uzandığı ara sokaklar görüyorsunuz.

Bütün yol boyunca herkes kapısının önüne çıkmıştı ve halk ve at arabaları Eyüp istikametinde ilerliyordu. Kolayca ve hızlıca ulaştığımız bir noktadan sonra bir çıkmaz sokağa geldik, beni ve yoldaşımı taşıyan arabacı ara sokağa daldı ve tam tersi istikamete, geriye, sanırım İstanbul'a doğru sürmeye başladı. Sonra sağa doğru ani bir dönüş yaptı ve İstanbul'un dış surlarına varıncaya dek taşlı ve yokuşlu bir patikayı tırmanmaya başladık. İmparator Teodusius* zamanında yapıldığını sandığım bu surlar muazzam şekilde kalın ve enliydi.

Biz oraya vardığımızda, insanlar surların tepesine tırmanıyordu. Biraz sonra askerler tarafından durdurulmuş bir kalabalığa girdik; Edirne Kapısı'nı geçip Sultan'ın törenden sonra İstanbul'a dönerken kullanacağı güzergâha gitmemiz için, kalabalıktan geçerken bir subayın yardımına ihtiyaç duyduk. Kapıyı geçip alayın gideceği taşlı, engebeli yokuşun sağından ilerliyorduk. Büyük bir tepenin zirvesindeydik. Sağ tarafımızda, tropikal kuşların tüylerinin parlak renklerini andıran, farklı renklerde giyinmiş büyük bir kalabalık ve bizim tepeleri çimlerle kaplı kalın İngiliz kalelerimizin kuleleri gibi koskocaman surlar vardı. Az önce dediğim gibi işte şimdi bir hanımın elbisesinin renkleri, gök mavisi parlaklığında, bir yalıçapkının sırtı canlılığında, güneşte parıldayan bir cevher gibi önümde duruyor. Sol tarafımızda ise narin bahar yapraklarıyla bir dizi selvi ağacı, camiler, yeşil bayırlar ve mavi tepeler var. Yolun her iki tarafında kimi sandalyesinde, kimi çadırında kimi de basit ahşap taburelerinde oturan farklı renklerden mürekkep bir kalabalık vardı. Askerler, bu kalabalığı engelliyordu. Kalabalığı oluşturan genellikle yoksul kimselerdi; ama yine de bu manzara anlatıl-

* Teodusius: 379-395 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nu yönetmiş hükümdar. Ç.N.

maya değer. Limonata ve su satanlar bu kalabalığın önünden bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu. Kalabalıktaki bazı kimseler oturdukları yerde küçük kilimler asmıştı. Çadırların ebadı ve kalitesi değişiyordu, kimisi büyüleyici nakışlarla süslenmişti, kimisi ise çingenelerin koşu yerlerine yakın yerlerde kurduğu çadırlara benziyordu. Bu askerî birliklerin ve renkli cemaatin önünden kaldırım taşlı dar yoldan ilerleyerek izin verilen son noktaya ulaştı. Buradan sonrasını at arabasından inip yayan yürüyecektik. Bu manzara içinde ilgimi en çok çeken şey ise, mevcut imkânlarla yetinmesiyle, evvelce düşünülmeden hazırlanan süslemeleriyle ve nizamsız kalabalığıyla Doğu'nun bu nevi törenleri etkileyici kılmak için karmaşık düzenlemelere başvurmaması ve özel bir çaba göstermemesiydi. Tabiat ve insanlar, görkemli gösterilerin, sancakların ve mücevherlerin sunacağı renklerden daha muhteşem renkler sunmakta, böylece insanlar da tabiatın bir parçası haline gelip tabiatın bu canlı parlaklığına katkıda bulunmaktalar. Eyüp Camii'ne varıncaya dek bir süvari kordonu boyunca ilerledik. Sultan çoktan varmıştı, faytonu avlu girişinde bekliyordu. Diğer önde gelen kimselerin faytonları ise ara sokaklardaydı. Camiye çıkan yol üzerinde ahşap evlerden oluşan küçük bir sokak vardı. Bu evlerden tekinin zemin katında bekleyen esmer tenli, sarı kavuklu bir zat bize eliyle işaret etti. İkiye ayrılmış küçük bir kürsü vardı, bir tarafında Türklerden mürekkep kadın ve erkekler vardı, diğer tarafında ise ayakta bekleyen insanlar. Oturanlardan bazısı subaydı ve kimisi üniformasını giymişti. Alçak zeminde oturanlar arasında askerler, bir tane zaptiye ve bir tane de posacı vardı. Büyük bir nezaketle karşılanmıştık ve oturmamız için yer gösterilmişti. Fakat ne zaman bir soru sorsak (her ne konuda olursa olsun) bu sorular Sultan'ın ne zaman geleceğini merak ettiğimiz şeklinde yorumlanıyordu. Ve bu kibar ve nazik insanlar, bu sorulara her zaman, sanki bir çocukla konuşuyormuş gibi "Sabırlı ol azizim, Sultan birazdan burada olacak," şeklinde cevap veriyorlardı. Ve birden, Sultan'ın dört doru at tarafından çekilen, saten kaplı, yaldızlı Fransız modeli faytonu gözlerimizin önünde

belirdi. Yaklaşık bir saat bekledik. Her kafadan durmaksızın Sultan'ın biraz sonra burada olacağını söyleyen sesler çıkıyordu. İki kişi faytonun basamaklarına küçük kilimler serdi, Sultan hemencecik iniverdi ve doru bir ata binmiş, mavi ve sarı renkte giyinmiş bir muhafızın ardında yürümeye başladı. Sultan, özel kıyafetleriyle bu yaldızlı faytonla geçerken bir an için İkinci İmparatorluğun ruhu peyda oldu ve o anda bandonun şunu çalacağın sandım:

> "Voici le sabre, le sabre, le sabre
> Voici le sabre, le sabre, de mon pere"
> [(fr) İşte kılıç, kılıç, kılıç
> İşte kılıç, kılıç, babamın kılıcı]

Ve bu sözler, seleflerinin kılıcıyla henüz şereflendirilmiş bir Sultan'a tam da uygundu. İkinci İmparatorluğun bir anda beliren hayaleti, burada ayakta, töreni beraber seyrettiğimiz insanlarla acayip bir tezatlık teşkil ediyordu. Çünkü onlar *"Bin bir Gece Masalları"* zamanına veya Eski Ahit [Tevrat] gibi daha eski ve geçmiş zamanlara aittiler. Sultan geçerken ve dualar ederken vakurdular, ne yüzlerine yansımış bir heyecanları vardı ne tezahürat ediyorlardı ne de alkışlıyorlardı. Onlar hakkında söylenecek daha nice şey var; ama bu kadarı yeter. Az önce görünen İkinci İmparatorluğun hayaletinin bir alâmet olup olmadığını, yeni bir dönemi başlatan bu törenin sadece yeni bir saltanatın değil aynı zamanda yeni bir rejime götürecek tamamen farklı bir düzenin taze bir başlangıcı olup olmadığını merak ediyorum. Bunun yanında bu dönemin kendiliğinden getirdiği sevinç ve canlılık içinde, acaba bu aşırı vakar ve diğer vahim şeyler gerçek olacak mı olmayacak mı, diğer bir deyişle bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun cenaze töreni mi değil mi, bunu da merak ediyorum.

Bu sıralar İstanbul'da en çok göze çarpan şey istikrarsızlıktır. Henüz hiçbir şey yapılmadı. Otuz yıllık durgunluk gözler önünde. Bu durgunluğa neden olan, Hıristiyanların baskın olduğu

bir ülkede Müslüman azınlığın üstünlüğünü ve ülkesinin siyasî varlığını muhafaza etmek için nafile çabalarla her şeyi gözden çıkaran zat da yok artık. Ortalığı sakinleştirecek büyük bir şahsiyetin olmadığı hususunda herkes hemfikir. Türkiye'de beş dakika kalan birisi bile anayasal düzenin ve siyasî nazariyelerin Türkler için hiçbir şey ifade etmediğini ve bunların da iktidar tarafından kabul görmediği müddetçe başarısız ve yararsız olacağını anlar. Meşrutiyetin beklenenleri verememesinin tek sonucu büyük bir fiyasko olacaktır. Bu yüzden iyimserliği elden bırakmadan söyleyebiliriz ki evvelsi günkü tören bizleri kuşku uyandıran düşüncelere, belirsiz umutlara ve müphem korkulara sevk etti. Bununla beraber şu konuda kimsenin şüphesi yoktur: İktidardaki kişilerden başka, ülkelerinin yeniden düze çıkmasını samimiyetle arzulayan çok sayıda insan vardır. İyi eğitimli ve iyi yönetilen, vatanperver bir orduları var. Bu yüzden umalım ki evvelsi günkü tören Türkiye'nin meşrutiyetle izdivacı olmuş olsun, Osmanlı İmparatorluğu'nun cenazesi değil. Bakalım hangisi olacak?

GELECEKTEN BEKLENTİLER

İstanbul, 19 Mayıs 1909

İstanbul'un havası sürekli değişen bir opal taşı, sakinleri de bulunduğu çevrenin değişen renklerine ayak uyduran bukalemunlar gibidir. Sürekli bir şeyler olmaktadır. Bu yüzden biraz vakit geçip meyvelerini verinceye dek mevcut durumlar hakkında sağlıklı bir tahminde bulunmak mümkün değildir.

Gittikçe yayılan, Müslüman ve Hıristiyanların birbirine eşit olacağı fikrinin ilk sonucu Adana'daki soykırım olmuştur ve şimdiye kadar yapılan soykırımları gölgede bırakacak derecede merhametsizce yapıldığı söylenmektedir. Bu soykırımları yapan zihniyet, Türkiye'de şu ana kadar soykırımlar yapan zihniyetin aynısıdır. Fakat geçmişte yapılan soykırımlarla bunlar arasında şöyle bir fark vardır: Ermeni soykırımları vuku bulduğunda, bunları tertipleyenler iktidardaki bazı şahıslar tarafından korunuyordu. Bu insanlar da yok artık. Bu yüzden, kim aksini iddia ederse etsin ben bu soykırımların "yeşili" giymeyenlere karşı [Müslüman olmayanlar] "yeşili giydirmek" için yapıldığını düşünüyorum.

Türkiye devleti, şu anda iyi eğitimli, mükemmel bir ordunun desteğini almış ve eski rejimde de hizmetlerde bulunmuş şahıslardan oluşmuş bir kabine kuran İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin elindedir. Mevcut durumlar hakkında konuştuğum bütün Türkler aynı şeyi söylüyor. Gidişat hakkında iyimser mi kötümser mi olduğunu sorduğunuz vakit şöyle cevap veriyorlar: Tek bir şartla iyimser olurum, o da askerî bir diktatörlük kurulursa. Aynı şekilde dün bir Türk şöyle dedi: İnsanların boyun eğeceği kudretli biri gerek bize, vatandaş yıllardır el pençe divan durmaya alışmış, haliyle vazgeçemiyor. Ama ben böyle şeyleri duyunca şaşırıyorum; çünkü ortada zaten askerî diktatörlük gibi bir şey var. Ayaklanma halen bastırılıyor ve sıkıyönetim uygulanıyor. Bunun süresiz devam etmeyeceğini temin eden bir durum da yok. Kimseye bir rahatsızlık verdiği de yok, düzenin devamını da sağlıyor. Burada kaldığım süre içerisinde, Türkiye'de meşrutiyetin, bizim anladığımız anlamda gerçekleşebileceğini düşünen herhangi bir milletten bir insana bile rastlamadım. Bu onların muhtemel herhangi bir ilerlemenin olacağına inanmadıkları anlamına gelmez; onlar Fransız Devrimi'nin ya da Londra Eyalet Meclisi'nin* getirdiği fikirlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanabileceğine iman etmemektedirler. Alın, size durumu sayfalar dolusu nazariyeden daha iyi anlatacak küçük bir fıkra: Temmuz İhtilaliyle beraber tüm Türkiye'de hürriyet çağının başladığı haberleri yayıldığı vakit Asya bölgesinde bir vali kendi yöresindeki bütün vatandaşları çağırıp onlara, hürriyetlerinin verildiğini söyler. Aralarından Müslüman bir köylü çıkarak kızgınca "Ne demek şimdi bu? Şimdiye kadar köle miydik sanki?" der.

Rusya'da da olmuş böyle bir olay halen hatırımdadır ve iki hikâye arasındaki fark, iki ülkenin siyasî durumu arasındaki büyük ayrılığı da tahmin etmemizi mümkün kılar. Çar, ana-

* Londra Eyalet Meclisi: 1889-1965 yılları arasında var olmuş Londra Eyaleti'nin temel meclisidir ve halkın çoğunluğu tarafından seçilmiş ilk yerel kurumdur. Ç.N.

yasal beyannameyi bildirdiği vakit, Ukase* denilen kitapçıkla fazlasıyla şaşkına dönmüş bir vali, yöresindeki yaşlıları toplar ve onlara hürriyetlerinin verildiğini söyler ve bunun, güzel şeyler yapmak, akıllıca davranmak anlamında bir hürriyet olduğunu ve kötü şeyler yapma konusunda hür olmadıklarını sözlerine ilâve eder. "Haa," der köylünün teki "Aynen geçmişte olduğu gibi yani Majesteleri" Ruslar hürriyetlerini temin eden bütün beyannamelere şüpheyle bakar.

Kısaca, Türkler neler olup bittiğinden bîhaberdiler; çünkü haliyle kendilerini hava kadar hür sanıyorlardı. Bu yüzden Türkiye'de değişen bütün bu siyasî manzaranın sadece alt tabakadaki insanları, yani fakirleri etkilediği söylenebilir; çünkü onlar kendilerini Hıristiyanlarla eş zannedeceklerdir, yani Hıristiyanlardan daha aşağı seviyede. Daha sonra da kılıçlarını çekeceklerdir. Yüzlerce kez söylendi bu. Bütün meselenin kilit noktası bu olduğu için bu kadar sık söylendi. Hadi hiç kimsenin Anayasa'yı gerçekten takmadığını farz edelim. Geriye yönetim kalıyor. Türkiye'nin muhteşem yasaları var, peki neden etkili bir şekilde uygulanmıyor bu yasalar? Bir Türk'ün birkaç gün evvel dediği gibi cevap: Türkler yönetmiyor ki! Çünkü Türkler, devletin kirli işlerinin aşağılık insanlar tarafından yapılması gerektiğini düşünen Merovenj Hanedanı** Krallarına benzerler.

Geçen hafta boyunca azaltılan maaşları gösteren uzun listeler yayınlandı gazetelerde ve birçok subayın da azledileceği düşünülüyor. Eğer bu işten çıkarılan subaylar yerine yenileri getirilirse hoşnutsuzluk artacaktır; çünkü burada nüfusun büyük kesimi bu subaylardan oluşmaktadır. Ve eğer birlikler şehirden çekilirse nüfusun sivil unsurlarında da yakın zaman önce olan ayaklanmanın bir tekrarı vuku bulabilir. Bununla

* Ukase: Rusya İmparatorluğu döneminde kanun gücünü elinde bulunduran Çar'ın, hükümetin veya dinî bir liderin ilân ettiği bildiri. Ç.N.
** Merovenj Hanedanı: 5. ve 8. yüzyıllar arasında bugünkü Fransa ve Almanya arasında bulunan bölgede hüküm sürmüş Frank hanedanı. Hanedanlığın Magdalalı Meryem'in soyundan geldiğine inanılır. Ç.N.

birlikte bütün bu yönetim sorunu hakkında bir şey söylemek için daha çok erkendir ve bu karamsar tablonun gerçekleşeceğini farz etmek hiç âdil olmaz. Meşrutiyet belki de hayranlık uyandıracak bir yönetim şekli oluşturabilir; ama Türkiye'de şimdiye kadar oluşturulan tek iyi yönetim yabancıların eseridir.

Gelişme demek, ilk etapta iktisadî gelişme demektir. İktisâdi alanda gelişmemiş bir ülke olduğu için Türkiye'de iktisadî gelişmeden bahsetmek zordur. Türkiye, yabancılara açılıp Avrupa yöntemlerine göre geliştirilse Türklerin evleri yabancılar tarafından alınıp fabrikalar kurulsa ve vızır vızır işleyen bir hareketlilik olsa ne olurdu sanki? Olmayacağını kesinlikle söyleyebileceğimiz tek bir şey vardır, o da Türklerin böyle bir şeye usulca ve neşeyle iştirak etmeyeceğidir. Bunu yapmaya kalkan Avrupalılar fikirlerini ya kendi mantık sınırları dâhilinde uygulamak zorunda kalacaklar ya da Türkleri, Türkiye'den süreceklerdir. İşte, Doğu'da yaşayıp Türkiye ve Mısır gibi ülkeleri tetkik etmiş herkesi düşündüren soru yine başucumuzda: Gelişme ve İslâmiyet aynı potada nasıl eritilebilir? Gelişme, dinin yasakladığı bazı şeyleri yapmayı gerektiriyorsa bu ülkeyi gelişmeye nasıl teşvik edebilirsiniz? Eğer ki toplumsal konumu, Peygamber'in yasaları tarafından değiştirilemez şeklinde ilân olunmuşsa, bu konumu nasıl değiştirebilirsiniz? Şimdiye kadar yazdıklarım karamsar sonuçları resmetmektedir. Tabii ki durum öyle değil. Bu, soruna hangi açıdan baktığınıza bağlı. Eğer ki olaya Türkiye'nin Londra Eyalet Meclisi yöntemlerini ve Jean Jacques Rousseau'nun* fikirlerini uygulaması muhtemel midir, değil midir yönünde bakıyorsanız, manzara zift gibi karadır.

Ama Türkiye'de meselelerin kendi seyrinde yavaş yavaş ilerleyeceğini, yönetimin gelişip kötünün biraz üstünde bir yönetim

* Jean Jacques Rousseau (1712-1778): Fransız yazar, düşünür, filozof, politika ve müzik teorisyeni. İnsan tabiatına ilişkin çözümlemesiyle, insanın uygarlık tarafından değiştirilmemiş tabii halinin birçok açıdan daha üstün olduğu fikri modern demokrasi anlayışına temel oluşturan toplumsal sözleşme öğretisiyle ün kazanmış, fikirleri büyük ölçüde Fransız Devrimi'ne zemin hazırlamıştır. Ç.N.

olacağını umut ediyorsanız haliyle karamsar olmaya gerek yoktur. Sadece daha önce söylediklerimi yineleyebilirim. Jön Türkler enerji küpü gibiler. Çok hızlı hareket etmenin işleri sarpa sardırabileceğini tecrübe ettikleri büyük bir olay yaşadılar. Türklerin söz sahibi olması gerektiği konusunda oldukça hassaslar. Emirlerine amade muhteşem bir orduları var. Bu yüzden yapabileceğimiz tek şey bahtlarının açık olmasını dilemek. Omuzlarına yüklendikleri görevi başarıp başaramayacaklarını söylemek için henüz çok erken.

MEŞRUTİYETTEN DUYULAN HOŞNUTSUZLUK

İstanbul, 21 Haziran 1909

Bu sıralar Avrupalı siyasetçilerin gündemini Girit meselesi meşgul ediyor. Bu yüzden Şark meselesinin gelecekteki durumu hakkında Yunanların bakış açısına, tutumuna, gayelerine, umutlarına ve korkularına yakından bakmak faydalı olabilir. İstanbul'dan ayrılmadan evvel *Morning Post*'a telgrafla Yunanlıların mevcut yönetimden hoşnut olmadıklarını yazdım. *Morning Post*'un 3 Haziran tarihli nüshasında M. Alex Pallis'in bu konuyu ele aldığı ve irdelediği ilginç bir makalesi yayımlandı. M. Pallis, İstanbul'daki Yunanlar arasında bir hoşnutsuzluktan ziyade güçlü bir gericilik akımı olduğunu ve bunun da aslında gerici restorasyon lehindeki Yunan ruhban sınıfı ile sınırlı olduğunu söylemektedir. Yabancıların da piskoposlar, rahipler ve Yunanların çıkarına İstanbul basınından bilgi alması bir kural olduğu için bu akım da sanki genel havayı yansıtıyormuş gibi görünmektedir, diye ilâve ediyor M. Pallis. İstanbul'dayken ne bir Yunan piskoposa ne bir Yunan rahibe ne de bir Yunan gazeteciye rastladım. Ama birkaç kültürlü Yunan aydınına rast

geldim ki bunlar bana mevcut yönetime duydukları itimatsızlıktan ve hoşnutsuzluktan dem vurdular; aynı zamanda bu insanların gericilik veya "gerici restorasyon" fikirleriyle uzaktan yakından alakaları yok. Bu insanların meseleye, dikkatle not aldığım bakışları üzerinde düşünülmeye değer görünüyor. Muhbirlerimden bir tanesi adı Modern Yunan Edebiyatı'nda sıkça duyulan biz zattır ve bırakın rahiplerden etkilenmiş olmasını agnostik olduğunu her fırsatta söyler. Bunun yanında gericiliği arzu etmesi bir yana, mesleği ve garip şartlar, bu zata, eski düzenin yıkıcı tesirleri hakkında fazlasıyla yeterli ve acı görüntü sunmuştur. M. Pallis'i tekzip etmek veya onunla tartışmak gibi bir niyetim yok; muhakkak meseleye iyimserce yaklaşmıştır. Başka bakış açılarından da bahsetmek istiyorum. Bunlar da az önceki tecrübeli ve kültürlü insanlarınki gibi kayda değer bence. Bu yüzden İstanbul'da birkaç Yunanla ettiğim sohbetlerde aldığım notlardan kısa bir özet sunacağım. Dikkatimi çeken ilk şey, buradaki Yunanların imtiyazları için endişe ettikleridir. Şimdi, bu sözde imtiyazlar Osmanlı İmparatorluğu tebaasındaki Yunanlara, milli eğitim hürriyeti ve kendi dinlerini özgürce yaşama hürriyeti garanti etmektedir. Türkiye'deki Yunan cemiyeti haklı olarak, piskoposların yetkisi altındaki küçük özerk cumhuriyetlerle mukayese edilmektedir. Bu piskoposlar, kendi piskoposluk alanlarındaki insanların eylemlerinden sorumludurlar. Bu insanlar suçlu bulundukları takdirde kendilerini, Yunan piskoposlardan oluşan hâkim kürsüsünün önünde bulurlar. Bütün piskoposlar kendi bölgelerinde görevi, sivil yasları ve (veraset, miras, boşanma gibi) kilise yasalarını yönetmek olan mahkemelerin başkanıdırlar. Abdülhamit rejimi bu imtiyazlara müsamaha gösteriyordu. Bulgaristan Piskoposluğu'nun kurulması onlara bir darbe vurdu; çünkü bu piskoposluğun kurulması, Makedonya Başpiskoposluğu ve kiliselerin istimlâk edilmesi gibi meseleler hakkında anlaşmazlıkların su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Ama muhbirlerim şu temel noktaya temas ediyorlar: Eski rejimde de bu sürtüşmeler yaşanmasına rağmen imtiyazlar genellikle muhafaza ediliyordu. Meşrutiyetin

tutumu ise şöyledir. (Tamamıyla Yunan muhbirlerimin fikirlerini sunduğum unutulmasın.) Türk Yasaları, özellikle devlet içinde devlet meydana getiren Rum Ortodoks Patrikhanesi gibi imtiyazlı kurumlara hoşgörü gösteremez. Mamafih, mevcut tartışmaların sürdüğü bir komisyonda Sadrazam Ahmet Rıza, imtiyazlar hakkında münakaşa edilmesine müsaade etmedi ve imtiyazların anayasa tarafından korunacağını bildirdi. Bu da açıkça gösteriyor ki Jön Türkler, Ortodoks Kilisesi'nin imtiyazlarına doğrudan saldırmaya kalkmıyorlar; ama amaçlarına, Helenizm'in* imtiyazlarını yok etmek anlamına gelecek dolaylı yollardan ulaşmak niyetindeler.

İşte bu yollar eğitim yasa tasarısından ve Hıristiyanların askere alınması ile ilgili teklif edilmiş yasadan geçmektedir. Türkler, diyor Yunanlar, şu ana kadar hiçbir dönemin ve afetin başaramadığı şeyi, Yunanları Osmanlı yapma gayesini, okullar ve kışlalar aracılığıyla başarmaya çalışmakta. Rus Ortodoks Kilisesi bunlara var gücüyle karşı koymaya kararlı ve bütün Yunan milleti tarafından da desteklenecektir. Bir Yunan öğretmen de görüşlerimi teyit etti ve şu olayı misal olarak sundu: Yaklaşık üç hafta önce Maarif Nazırlığı müfettişi İstanbul'da büyük bir Yunan okulunu teftiş etti ve müdürden okulun hedefleri ve gidişatı, öğrencilerin ve öğretmenlerin isimleri, yaşları, sosyal sınıfları ve uyrukları hakkında malûmat istedi. Diğer müfettişler de bütün Yunan okullarından aynı malûmatı talep etti. Ve her yerden de "Yunan okulları sadece Rum Ortodoks Patrikhanesine malûmat verebilir." ibareli cevaplar aldılar. Hükümet de bu sefer patrikhaneye başvurdu. Patrikhane ise eski dönemde de talep edilen bu tarz istekler değerlendirilinceye kadar cevap vermeyi reddetti. Eğitim yasa tasarısının amacı, diyor Yunanlar, Yunan okullarını yıkmak, Yunan eğitimini sindirip Yunan dilinin öğretimini feshetmektir. Bu yasaya göre Yunanistan'da eğitim ve öğretim, öğrenciler sadece Yunan olduğu takdirde, iptidaî ve ilk mekteplerde verilecek, bütün

* Helenizm: Eski Yunan Uygarlığı. Ç.N.

Yunan orta mektepleri özel sayılacak ve muhtemelen onların kaderi de Bulgaristan'daki Yunan okullarına benzeyecek. Yunanların da Türklerle aynı alayda askerlik görevini yapmaları hakkında teklif edilen yasa ise eğitim yasa tasarısı ile başlayan süreci sonlandırmış olacaktır. Patrikhane, sadece Yunanların farklı alaylarda konuşlandırılması ve bu alayların da askere alındıkları bölgenin dışına çıkmaması şartıyla askerlik yasasına razı olacağını belirtmiştir. Şu sıralar patrikhanede bir komisyon bu iki sorunu görüşmekte ve çoğu Yunan bu iki sorunun Türkiye'deki Helenizm'i yıkmayı hedeflediğini düşünmekteler. Öte yandan tarafsız insanlar da yazdıklarımı okuyacaktır; ama bunları yazarken Türk Anayasası'nın, Yunanların kendilerinin "devlet içinde devlet" dediği şeyle baş etmesinin ne kadar zor bir iş olacağını sözlerime eklemedim. Birçok Yunan, sıkıyönetimin ilânından ve basın yasasının kabulünden bu yana katı bir mutlakiyet rejiminde yaşadığını düşünüyor. Kendilerini ayaklanmadan evvel yapabildikleri gibi savunamıyorlar, kendi halklarına olayların gerçek yüzünü anlatamıyorlar. Her sınıftan Yunan halkı, anayasaya, bir anayasa olabilmesinden ziyade bir anayasa olamamasından; hürriyet rejimine de bunun bir hürriyet rejimi değil aksine bir despotluk rejimi olmasından dolayı kin besliyorlar. Ve bütün Yunanlar, Abdülhamit rejimini iyi gördüklerinden değil; mevcut rejimi daha da kötü gördüklerinden bu dönemden nefret ediyorlar. Her Allah'ın günü yaşananlardan onlar muzdarip oluyorlar. Makedonya'da kiliseler henüz Yunanlara teslim edilmedi. Ve hükümet de Bulgarları destekliyor, aynı zamanda Yunan Başpiskoposların kendi bölgelerinde seyahat etmesini yasaklıyor, bu yasağa uyulmadığı takdirde bir Metropoliti* tutuklatacağını söylüyor.

"Türk Anayasası'nın muvaffak olabilmesi için Türklerin ve Yunanların omuz omuza vermesi gerektiğini kabul ediyoruz." diyor Yunanlar. (M. Pallis'in makalesinde dediği gibi), "Ama

* Metropolit: Hıristiyanlıkta bir bölgenin tüm kiliselerinden sorumlu başpiskopos.

Türkler bizi soğutmaya ve aramızdaki gediği genişletmeye neden olacak her şeyi yapmayı sürdürüyorlar. Alın, Girit meselesine bakın." Buna neden olarak da diyorlar ki "Türkler, anayasa ne demek bilmiyorlar ve Avrupa kıtasındaki hürriyetin ne anlama geldiğini hiçbir zaman anlayamayacaklar. Kendilerine muhalif olan kendi liberallerine davranış şekilleri de buna bir kanıttır."

İstanbul'da tanıştığım eğitimli Yunanların düşünceleri ve tezleri işte böyle. Bunlara sebep olan üç hakikat de şunlardır: Birincisi, Türkiye'de meselelere tarafsız yaklaşmak çok güç. İkincisi, doğru ya da yanlış, Yunanlar çileden çıkmış vaziyetteler ve İstanbul'daki Yunan gazetecilerden duyduğum kadarıyla Girit meselesinin kötüye gitmesi Yunanları daha da fazla çileden çıkarıyor. Üçüncüsü de son olayla beraber, Yunanların Jön Türklere liberalizm istemedikleri hakkında yaptığı suçlama kanıtlandı. Fikirlerinden dolayı bir gazeteciyi astılar ve bir Türk generalin samimi bir liberal olduğunu söylediği nevi şahsına münhasır gazeteci Murat Bey'i de ağır hapis cezasına çarptırdılar. Bu tarz davranışlar hürriyetten ziyade despotluğun ayak sesleridir.

1912 MEKTUPLARI

BULGARİSTAN SAVAŞTA

Sofya, 31 Ekim 1912

"On arrive novice á toutes les guerres [(fr) Bütün savaşlara acemi gelinir.] demiş bir Fransız filozof ya da tam olarak bu değilse de buna yakın bir şey. Dünyada sanırım, Yakındoğu gibi hiçbir yer yoktur ki oraya gittiğiniz vakit görüşünüz tamamen değişsin, yine Yakındoğu gibi hiçbir yer yoktur ki, hakkındaki bilgisizlik çok kesif bir bilgisizlik olsun. Ve bu değişiklik, Avusturya hududunu aştığınız vakit şaşırtıcı derecede hızlı şekilde olur ve sanırım İngilizlerin çoğu bu huduttaki bölgeyi koyu kahverengi renkteki askerlerin oluşturduğu ne idüğü belirsiz bir bölge olarak görürler. Diğer fizikî şartların da değiştiğini, savaşın sürdüğü herhangi bir krallığın sınırlarına girdiğiniz zaman fark edersiniz. Medeniyetin bütün sathî lüks şeyleri göz açıp kapayıncaya dek yok olur burada sanki. İnsan denilen mahluğun da şartlara uyuverdiğine şaşırmazsınız; her şeyi sanki eskiden de böyleymiş gibi kabul edersiniz. Tren yavaş yavaş ilerliyor, bütün duraklarda (bazen iki durak arası bile) duruyor ve yataklı vagonun lüksünden mahrum olduğunuzdan şikâyet etmek bir yana, oturacak bir yer bulduğunuz için

şükrediyorsunuz. Bu artık, akşam yemeğinin kalitesine veya hizmetin hızlılığına kusur bulma zamanı değil; önümüzdeki yirmi dört saat içinde bir parça ekmek ve bir bardak su bulup bulamayacağının zamanıdır. Belgrat İstasyonu, üniformalı, yarı üniformalı, dağlarda yaşayan insanların giydiği eski püskü pösteki ceketli, eğri büğrü hasırlardan yapılma çarık giymiş; silâh ve çıkın taşıyan, vagonlara ağzına kadar büyükbaş hayvan yükleyen esmer, yağız, güneşten bronzlaşmış ve güçlü yedek askerler ve köylülerle doluydu. Bütün istasyonlarda yemek götürmek için geri dönen boş trenlere rastlıyoruz. Bütün peron ve istasyonlar, farklı farklı giysili insanlarla doluydu. Benim seyahat ettiğim vagona bir Sırp subay geldi. Hâkî renkte giyinmişti. Şapkasına taktığı kasımpatı çiçeğiyle ve kuşağına bağladığı bir demet saraypatı çiçeğiyle silahını, Türklerden alınmış hâkî renkte bir çantayı ve küçük bir şemsiyeyi yüklenmişti. Kumanovo'da ayağından yaralanmış ve Üsküp'e geri dönüyormuş. Tüccarmış ve savaşa gitmek için dükkânını kapatmış. Kendi alayındaki birçok subayın da tüccar olduğunu söyledi. Her şeylerini savaş için feda etmişler ve bu yüzden savaşı kazanmak istiyorlar. Ülkeleri için tehlikeli gördükleri şeyse yeşil bir masa etrafında toplanmış diplomatların, kazandıklarını kapmaya çalışması. "Bizim kılıçla kazandığımızı bizden almak istiyorlarsa onlar da kılıçlarıyla alsın." dedi. Kumanovo'da savaşın nasıl seyrettiğini sordum. Türklerin kahramanlar gibi çarpıştığını; fakat berbat bir şekilde yönetildiklerini söyledi. Daha sonra savaşın vahşetini Sırpça anlatmaya başladı. Elli kelimeden sadece birini anladığım için sohbetten koptum ve tekrar daha anlaşılır bir dil konuşması için aklını çeldim. Birisi tutuklu bir Türk'e bütün cihan tarafından kahraman olarak bilinen Türk askerinin nasıl olup da hep yenildiğini sormuş. O da kendi ırkının âdetine uyarak şu masalı anlatmış: Adamın birinin bir zamanlar birkaç devesi ve bir eşeği varmış. Develere daha ağır şeyler yükler, alabildiğine çalıştırırmış, uzun yıllar değişik birçok yerde de ticaret yaptıktan sonra fevkalâde zenginleşmiş. Günün birinde hastalanmış, ecelinin yaklaştığını hissederek ruhundaki yükü üzerinden atmak

istemiş. Develerini çağırıp yanına çökmelerini istemiş ve onlara şöyle demiş: "Ölüyorum develerim, ölüyorum ve ancak derdimi size açıncaya dek ölümümü sefilce bekletebilirim. Develer, ben size yanlış yaptım. Acıktınız, sizden yemeği esirgedim. Susadınız, su vermedim. Yoruldunuz, sizi dinlendirmedim, çalıştırdım. Ve hiçbir zaman hakkınızı ve ücretinizi hakkıyla gözetmedim. Ama şimdi ölüyorum ve bütün bunlar ruhumu yaralıyor, ben sizden affınızı diliyorum; ancak öyle rahat içinde ölebilirim. Develer, yaptığım hatalardan ötürü beni affedebilir misiniz?" Develer, aralarında konuşmak için çekilmişler ve bir müddet sonra develerin başı gelmiş ve tüccara şöyle demiş: "Bizi fazla çalıştırmanı affederiz, bizi yeterince beslememeni affederiz, ücretimizi hakkıyla ödememeni affederiz; ama eşeğe hep öncelik verdin ya onu Allah affetsin, biz affetmeyiz."

Belgrat'tan, yemek bulma ihtimali olan Niş yol ayrımına varmak on iki saatten fazla sürdü. Alaca karanlıkta bir istasyonda durduğumuz vakit diğer trenden bağırma sesleri duyuluyordu ve birbirlerine çiçek fırlatan kadın ve askerlerden mürekkep bir kalabalık vardı. Tam da bu yaygaranın ve uğultunun arasında birisi tutturmuş, kavalla bir ezgi çalıyordu. Kısa bir Slav ezgisi. Teknik bir adı vardı; ama unuttum, diyelim ki Frikya tarzı, bir deniz kuşunun çığlığı kadar kasvetli, hazin bir ezgi. Tam da bir sürgün havası. Ezgiyi hemen hatırladım. Bu, Balakirev'in Rus halk türkülerinden derleyip adını "Rekrutskaya" koyduğu kitabının ilk on sayfasında yer alan türkülerden biriydi, yani bir acemi asker türküsü. Hazin, kasvetli ve garip bir havası olan bu ezgi insanın kalbini sızlatmıyordu; bu, üzüntünün ve boşa dökülen gözyaşlarının bir tecessümüydü ve diyarını terk eden acemi bir askerin klasik kederini yansıtıyordu.

"Uzaklara uzaklara gidiyorsun zavallı Jeanette'yi bırakıp
Sen de unutacaksın beni ve artık bir sevenim de yok."

Atalarımızın türkülerinde bakire bir kız, askere henüz alınmış bir gence hitaben "Fransa Kralı ya da Roma'nın Papası olsaydım

savaşları kaldırırdım ve sevgililer de birbirinden ayrılmazdı." der. Fakat acemi Slav askerin türküsünün notaları şöyle diyor, sanki: "Uzaklara gidiyorum; fakat meyus değilim. Hane halkı benden kurtulduğuna sevinecek ve ben, kışlalarda şen yoldaşlarımla günde iki kez yemek yiyeceğim. Büyük şehirler de göreceğim aynı zamanda ve hakikî sevdalım gibi iyi, yeni bir sevgili bulacağım kendime. Ve orada kırık kalbimi onaracaklar, vaktin çoğu da böyle geçecek işte. Para biriktirip sarhoş olana dek içeceğim ve hüzünlü ayrılık ve sürgün şarkıları söyleyeceğim, böylece bu kasvetli zamanın tadını sonuna kadar çıkaracağım." Tahtadan küçük bir flüte benzer şeyden çıkan özlem dolu bu şarkının bana hissettirdikleri işte böyle. Türkü, kalabalığın içine işledi ve sonra ses kesildi. Bu; bir çobanın kavalıyla yorgunken heyecan ve üzüntü içinde çaldığı, bir yandan geçmişi bir yandan da ızdırap veren umutları sayıkladığı türküyü andıran, Wagner'in "*Tristan und Isolde*"sinin* son sahnesindeki dokunaklı ara fasıl gibiydi. Ve tren gittikçe kararan boşluğa doğru hareket etti.

Niş'e akşam sekizde varmıştık. Hava kararmış, istasyonda çok az bir aydınlık kalmıştı. Dört gözle ulaşmayı beklediğimiz büfe, sardalye kutusu kadar kalabalıktı ve bize sunacağı yemek olmadığı da belliydi. Peronlar ve bekleme odaları yaralı ve yedek askerlerle doluydu. Sırp subay kalabalığa daldı ve biraz sonra üç tabak sıcak tavukla geri geldi. Niş, zafer kazanmış askerlerin toplandıkları bir yerden ziyade bir melodramada, aslında hiçbir vukuat planı yapmayan yorgun çetecilerin biriktiği bir yeri andırıyordu. İnsan, kendini dünyadan kopmuş gitmiş zanneder burada. Londra'da her oturma odasında, insanların savaşın gidişatını gayet basit haritalar üzerinde kâğıt bayraklarla belirlediğini bilirsiniz. Fakat burada tam da ya savaşıp gelmiş ya da savaşa gitmeye hazırlanan askerlerden mürekkep bir kalabalığın içinde savaş hakkında bildikleriniz Fleet Street'in** bildiklerinden çok daha azdır.

* Tristan und Isolde (Tristan and Isolde): Richard Wagner'in *Gottfried von Strassburg* adlı romanstan uyarlayarak bestelediği operanın adı. Ç.N.
** Fleet Street: 1980'lere kadar Londra'da basın camiasının bulunduğu cadde. Ç.N.

Bir gazete alıyorsunuz; ama gazete savaş hariç her şeyi yazıyor. Dinlenme odasına (bu şartlarda bu odaya verilen isim ironiktir) bir adam girdi ve "Yirmi dört saattir boğazımdan hiçbir şey geçmedi, ne bir parça ekmek ne de bir damla su." dedi; aramızdan birisi yemek için bir şey uzatmadan da çıktı gitti. Daha sonra aynı adamı tavuk yerken gördüm. Başka bir adam da cıyak cıyak öten bir domuzu yüklenmiş gidiyordu. Peronun köşesinde, vücudunun muhtelif yerleri sarılı, köylü kıyafetleriyle iki adam koltuk değneklerini bırakmış oturuyorlardı ve bu halleriyle dünyadan bıkmış usanmış insanları andırıyorlardı. Bir parça soğuk sosis uzattım; fakat bunu kabul edecek takatten bile yoksundular. Sigarayı uzattığım vakit birisi "ver" anlamında başını salladı ve alır almaz içine çekti, çekti, çekti. Bu hissi bilirim. Birden karanlıkta yataklı vagonları olan bir tren belirdi, herkesi fevkalâde şaşırtan, yatakları çarşaflı ve herkese yetecek kadar kompartımanı olan bu tren uluslararası seyahat eden bir trendi. Yol arkadaşımla Sofya'ya gitmek için bindik ve ertesi sabah oradaydık.

Sofya'daki istasyonda durum farklıydı. Ortalıkta bir koşuşturmaca vardı. İstasyon Kızıl Haç kıyafetli insan, hemşire ve kir pas içinde, basit üniformalı asker kaynıyordu. Dinlenme odası aynı şekilde doktorlarla doluydu. Her dilden bir şey işitiyordunuz: Bu manzara 1904'ün Mukden'i* olabilirdi ya da savaşın olduğu herhangi bir yerdeki tren istasyonu.

Güçlü kuvvetli bir hamal valizimi yüklendi ve otele "fayton"la gittim; ama bu faytonu çeken rüzgâr gibi uçan atlar değildi. Buradaki atların hepsi savaşa gitmişti. Otele vardığımda bana ilk önce –tek boş oda olduğu söylenen– sadece eski altı tane oyun masasını barındıran, kahvehaneye ek yapılan binadaki oda verilmişti. Zihnimde Mançurya** hatıraları, bu lüks (!) odayı

* Mukden: Rus-Japon Savaşı'nda en kanlı çarpışmaların geçtiği bölgelerden birisi. Ç.N.

** Mançurya: Doğu Asya'da Çin'in kuzeydoğusundaki bir bölge. Rus-Japon Savaşı'nda Mançurya'da da çarpışmalar olmuştur. Ç.N.

düşünürken zaten gücenmiş olan iç sesim birden kükredi ve daha üst katlarda lüks bir odaya geçirildim.

Sofya'nın havası keskin ve tazeydi, hafif yağan sulu sepken havayı soğutmuştu. Oldukça güzel planlanmış şehrin gayet temiz ve kaliteli tramvayları var, kaldırımları iyi döşenmiş ve şehirleşme yolunda alabildiğine hızlı gitmektedir. Ruritanya* ile alâkalı bütün o operakomik fikirleri bir köşeye bırakın; Sofya her şeyden önce oldukça sistemli, hareketli, çetin, güçlüdür ve bir gelecek vaat etmektedir.

Şu dakikada burada ilginizi çeken ilk şey, çok eski, küçük bir krallığın canlı başkentinde olmanız değil, oldukça güçlü olan Konfederasyon'un işlek ve çağdaş merkezinde olmanızdır ve bu güç, öyle bir güçtür ki ne yapabileceği tahmin dahi edilemez. İlginizi çekecek diğer bir unsur ise, insanların savaşa atfettiği değerin hal ve hareketlerine yansımasıdır. Mütevazı olduklarını söylersek durumu toptan hafife almış oluruz. Onların zaferlerine yaklaşımları, tatil zamanı akrabalarıyla beraberken okul arkadaşına rast gelen bir öğrencinin tutumuna benzer. Başarılarını ve kahramanlıklarını konuşmaktan özenle kaçınıyorlar. Sırplar coşkulu şekilde anlatıyorlar, Yunanlar da öyleymiş söylendiğine göre; fakat Bulgarların ağzından tek kelime çıkmıyor. Şurası gayet açık ki şimdiye kadar ne yaptıklarını gayet iyi biliyorlar ve şimdi ne yapmak istediklerinin ve bunun nasıl yapmak istediklerinin de bilincindeler, büyük sona ulaşıncaya dek de her şey bu zihniyetin emri altında. Şehirdeki dükkânların yarıya yakını kapalı; çünkü dükkân sahipleri de savaşa gitmiş. Eğer etrafta şarap fıçıları varsa ve bağ bozumu da devam ediyorsa o zaman bu yıl

"Pekmezler köpürmelidir
Babaları Roma'ya ilerleyen
Neşeli kızların ayakları altında."

* Ruritanya: Anthony Hope'un bazı kitaplarında adı geçen ve konularına mekân olarak seçtiği Avrupa'nın merkezinde hayali bir şehir. Ç.N.

Roma'dan kastım Yeni Roma'dır [İstanbul]. Fakat tevazuları, ihtiyatkârlıkları, ağırbaşlılıkları takdire şayandır. Basında veya herhangi bir yerde kendilerini övdükleri tek bir heceye dahi rastlayamazsınız. "Ben size söylemiştim", "Haklıydık aslında", "Bunu hiç beklemiyordunuz" cümlelerinin cezbediciliğine hep karşı koymuşlardır. Karşılarında Avrupalı uzmanlar olduğunu, teçhizat ve teşkilâtlarının mükemmelliğine hak ettiği değeri veren bu uzmanların bile, halen başarılması güç bir hedefe odaklandıklarını söylediklerini düşünürseniz cezbedicilik hissi oldukça kuvvetli olmalıdır. Bütün teorileri boşa çıkardılar ve sonrasında gerçeklerden de hiç bahsetmediler. Konuşmanın doğru olacağı bir kez daha kanıtlanmış olsa da Mephisto'ya* uyup da konuşmamışlardır.

Bu insanların şahsiyetlerinin sağlamlığı takdire şayandır ve derbeder olmamaları, doğrulukları, birlik olmaları ve amaçlarının yekpareliği ilk bakışta ilginizi çekiverir. Dün öğleden sonra tesadüfen bir İtalyan keşişe rastladım. Savaştan konuşurken şöyle dedi: Ben hiç şaşırmadım. Bu insanları çok iyi tanıyorum. Yıllardır onlarla beraber yaşarım; fakat ömrümde, ahlâkî yönden bu kadar iyi eğitilmiş insan görmedim. Haliyle bu insanlar Türkleri yenecektir. "Turchi, poveretti, sono Musulmani" [(it.) Türkler zavallıdır; çünkü Müslümandırlar.]

Birkaç gün önce buradaki Yunan Bakan zaferle omuzlarda taşındı; bu durum, geçmiş tarih açısından bakıldığında Sir Edward Carson'un Dublin sokaklarında milliyetçiler tarafından taşınmasından bile daha şaşırtıcı olurdu. Bunun çok geçmeden gerçekleşeceği inancımı sürdürmeme rağmen, eğer bu olay bugün olsaydı şaşırırdık. Bu, Sir Edward Carson'un taşınmasından daha büyük bir olaydır. Almanya İmparatoru'nun Kopenhag boyunca omuzlarda taşınması gibi bir şeydir. Yeni Büyük Güç'ün başarısının büyüklüğü karşısında bu muntazam

* Mephisto: Rönesans dönemi Avrupa yazınında Hıristiyan mitolojisinin lider şeytanlarından biri olarak belirir. Kelimenin menşei Goethe'nin *Faust* adlı romanı ile özdeşleşmiştir. Ç.N.

şehirde, Fleet Street'teki o gürültü patırtıdan daha çok etkilenirsiniz. Buradaki gazetelerde savaş hakkında hakikaten çok az şey yazılıyor. Yazılanlar da az ve öz, Ispartalılar gibi kendilerini övmeyen cinstendir. Bulgarlar, Ispartalı ruhunu sadece bunda değil aynı zamanda ahlâkî disiplinlerinde, amaçlarının yekpareliğinde ve vatanperverlik etrafında toplanmalarında da göstermişlerdir; böylece şu paradoksal vecizeyi de gerçeğe dönüştürmeyi başarmışlardır: "Neler yapamayacağını bulmak istiyorsan git ve yap." Kesinlikle bu, büyük askerî başarıların gizemidir ve hiç şüphe yok ki Avrupalı uzmanların eleştirilerine rağmen Bulgarlar, dünya askerî tarihinde yeni bir sayfa açmışlardır.

SIRPLARIN YANINDA

Üsküp, Sırp Karargâhı, 7 Ekim 1912

Sofya'dan Niş'e hâlâ mevcut olan, bindiğim rahat yataklı vagonda seyahat etmiştim; fakat Niş yol ayrımına vardığımda çok yıllar önce öğrendiğimi düşündüğüm bir dersi tekrar aldım. Bir savaştayken nazik bedeniniz için alabildiğiniz kadar eşya alınız; fakat iş cepheye veya ona yakın bir yere gitmeye geldi mi bir termostan ya da küçük bir konyak şişesinden başka bir şey götürmeyiniz. Benim yanımda sadece küçücük bir bavul vardı; ama istasyon şefi yanıma almama izin vermedi. Savaş, istasyon şeflerinin kafasına, şarabın yaptığı tesiri yapmaktadır. Bu istasyon şefinin kaçak mallarla dolu olduğu gerekçesiyle bavulumu trene almamasının hiçbir haklı tarafı yoktu. Beni, şehirdeki Gümrük Dairesine göndermektense –ki bana iki saate ve treni kaçırmama mal olur– bavulumu pelaka açtırıp kontrol ettirebilirdi. Bu yüzden ardından özlemle bakmaya engel olamadığım bavulumu istasyonda bıraktım. Genel konuyla hiçbir ilgisi olmayan bu bölümü anlatma nedenim, daha sonra geleceğim bir konuyu izah etmektir. Niş'te yavaş ilerleyen bir trene bindim. Vagon, insan kaynıyordu. Bu vagonun içinde

kısa süreliğine "lir"ini "neşter"le değiştirip tıbbî hizmetlere kaydolmuş bir Sırp şair de vardı. Adı Dr. Milan Curcin idi. Bana fevkalâde nazik davrandı. Bütün çağdaş şairler gibi oldukça pratikti ve tam bir görev adamıydı. Bavulumu geri alacağına söz verdi, Üsküp-Niş arası sürekli seyahat ettiği için, istersem kendi getirecekti ya da nereye istersem oraya kendisi gönderecekti. Birkaç dile hâkimdi ve savaştan konuştuk. Sırpların, Pierre Loti* tarafından uğradıkları istismar yüzünden oldukça hassas olduklarını söyledi.

Pierre Loti, Sırpları barbar olmakla ve hiçbir sebep yokken Türklere saldırmakla suçluyor. "Biz" dedi şair "herkes gibi savaştan nefret ederiz. Pierre Loti bizim tarihimiz hakkında ne biliyor? Türklerin Sırpları nasıl yönettiği hakkında ne biliyor? O, İstanbul'u biliyor ve sadece İstanbul'u görmüş birisi, Türkiye hakkında ne bilebilir ki? Japonlar hakkında bilgisini içeren sevimli kitabı *"Madame Chrysantheme* [Madam Krizantem]deki gibiyse ki bu kitap Japonya için kafa yoran önemli kesimleri öfkeden kudurtmuştur, boş verin gitsin. Türklere [onların] meziyetlerini anlatmaktan hiç geri durmamıştır. Asıl mesele bu değil. Asıl mesele, Türklerin Sırbistan'daki yönetiminin neden olduğu sonuçlardır ve bunlar tarif edilemeyecek kadar korkunçtur. Şairin durduğumuz ilk istasyonda inmesi gerekiyordu. O gittikten sonra ben de içinde yaralı bir asker, Moskova'da Harp Okulunda okuyan genç bir Rus gönüllü, aynı zamanda tüccar olan iki asker, geceden beri ayakta bekleyen ve gün içinde de ayakta bekleyecek olan bir jandarma olan kompartımana gittim. Yanımda termos olduğu için bu insanlara çay teklif ettim. Memnuniyetle kabul ettiler ve biraz sonra bir tanesi Avusturyalı olup olmadığımı sordu. Hayır dedim, İngilizim. "Bir Avusturyalının çay ikram etmesi garibimize gitti de." dediler. Benim doktor olduğumu düşünen

* Pierre Loti: Kendisini her zaman Türk dostu olarak nitelendiren Fransız romancısı. Balkan Savaşlarında, I. Dünya Savaşında ve sonrasında, Anadolu işgalinde Avrupa'ya karşı hep Türkleri savunmuştur. Ç.N.

yaralı asker, yarası için bir şey yapıp yapamayacağımı sordu. Sırpça konuştuğu için söylediklerinin çok azını anlayabildim. Bulgarcaya iyi kötü alıştıktan sonra temeli aynı olmasına rağmen aksanı, tonlaması ve günlük yaşamın genel kelimeleri son derece farklı olan bir dile alışmak zorunluluğu üzücüydü. Sırpça ve Bulgarcanın kökleri aynıdır; ama Sırpça daha çok Leh diline, Bulgarca da daha çok Slav diline benzer. Sırpça, geniş bir şiir, halk türküsü ve destan arşiviyle büyük bir edebî dildir. Bulgarca ona kıyasla taşra ağzını andırır; bütün bükümleri atılmış bir Rusçaya benzer. Rus öğrencinin yardımıyla askerin Kumanovo'da yaralandığını, bu yaranın bir doktor tarafından bir sargıyla sarıldığını, gittiği bilge bir kadının bu yaraya oğul otu sürdüğünü ve bu otun da çok korkunç acılar verdiğini öğrendim. Ona ilk fırsatta bir doktora başvurmasını sıkı sıkı tembih ettim. İşte böyle şartlar altında, özellikle savaş zamanı seyahat etmek bir ülkenin sefaletini görmenizi sağlar. Yataklı vagonu olan uluslararası seyahat eden bir trende herkes az çok beynelmilel olur. Tavsiyeleriniz ne kadar mükemmel de olsa insanlarla yüz yüze gelip bulunduğunuz yerler ne otellerdir ne de elçilikler. Savaş vakti ağzına kadar dolu üçüncü sınıf bir trende yolculuk yapın, işte o zaman o ülkenin özü neymiş anlarsınız. İnsanlar iyi-kötü bütün nitelikleriyle çırçıplak önünüzdedir. Bavul bölümünü işte bu yüzden, sırf bavulumu almak için büyük zahmetlere katlanarak bana büyük lütufta bulunma nezaketi göstermiş Sırp şair Dr. Curcin'e ilginizi çekmek için anlattım. Umut edelim ki İngiltere'de bir savaş olsa ve bir Sırp savaş muhabiri böyle bir durumla karşılaşsa "Gürcü" şairler de aynı nezaketi göstersin.

Saatler sonra Vranja'da bir istasyona geldik ve treni değiştirmek icap ediyordu; şu adamı deli eden uzun savaş bekleyişlerinden bir tanesi de böylece başladı. İstasyon askerî birliklerle dolup taşmıştı; bekleme odasında oturmak için bile yer yoktu. İki saat kadar bekledik ve nihayet Üsküp'e gidecek tren geldi. Sırp Parlamentosu'nun birkaç üyesi de bu trende yer ayırt-

mışlar. Kısa süre sonra tren doldu, yine yer bulmak zahmetli bir iş olacağa benziyordu. Elimde taşıdığım semer ve yular da benim için bir külfetti ve vagonun dar koridorlarından geçmemi epeyce zorlaştırıyordu. Sonunda bir yer buldum ve bu, tamamıyla nazik pilot Alexander Mariatch sayesinde olmuştu. Bu pilot, hayatını insanların can sıkıcı işlerini yapmakla geçiren o fevkalâde cömert insanlar sınıfına mensuptu. Semerimi yaklaşık yarım saat elinde taşıdı ve nihayet, diğer yolcuları engellemeyecek şekilde bir yer bulabildi. Fevkalâde yetenekli bir adama benziyordu, on parmağında on marifet var gibiydi. O an dünyada yapamayacağı hiçbir şey olmadığını düşündüm. Demir yolu raylarını birbirinden ayırdı, seyahat esnasında bozuk birçok eşyayı tamir etti ve bütün vaktini öyle ya da böyle yararlı olacak şekilde geçirdi.

Akşam karanlığında Kumanovo'ya vardık ve savaş alanına bakmak için aşağıya indik. Hava kararmıştı, yerler de karla kaplıydı. İstasyonun yanında Türklerden ele geçirilmiş silah ve mühimmat dolu at arabaları vardı. Burada siper yerleri mermiyle delik deşik edilmiş Maksim tüfekleri vardı, bu da tüfeklerin iyi malzemeden yapılmadığını gösteriyordu. Bana anlatıldığına göre Üsküp'te Türk malzemelerinin iyi olduğunu gösteren hiçbir olay olmamıştı. Bundan daha önemli bir unsur ise, Türklerin burada dağıldığı süre içerisinde silahlarını nasıl kullanacaklarını dahi açıkça bilmemeleriydi. Mermi kovanlarını çevirerek açmayı bilemediler, tüfekleri tutukluk yaptı. Şemsiye taşıyan bir Türk'ü görenler bu duruma pek de şaşırmayacaktır. Şemsiye kapalıysa kendisini gökyüzüne gösterecek şekilde önde taşırlar, açıksa da başının yanında, ileriye doğru taşırlar.

Üsküp'e 20.30 gibi vardık. Karlar erimeye başlamıştı. Ortalık fevkalâde perişandı. Pilot benim için "de la Liberté Oteli"nde bir oda buldu; fakat otelin camı kırıktı ve yakıtı da yoktu. Mahzenler gibi nemliydi. Yemeğimizi yedik. Sigara içmenin çok hoş olacağını, fakat bende hiç kalmadığını söyleyiverdim. Pilot, odadan birden ok gibi fırladı ve gözden kayboldu. "Emin olun,

size sigara bulmadan gelmeyecektir," dedi bir arkadaşı. Bir saat içinde üç dal sigarayla döndü; bütün dükkânlar kapalı olduğu için şehrin altını üstüne getirmiş. Bir dağ ve Vardar Irmağı arasında kurulan Üsküp, viran, karlar eridiği için her tarafı suyla dolu, çok pis ama yine de ilginç bir şehir. Diğer bütün Türk şehirleri gibi yolları adamakıllı yapılmamış, aslında yol bile yok, her taraf çamur içinde. Buranın eski sakinleri Arnavut Müslümanlarmış. Sırp Ordusu Karargâhı olarak kullanıldığı için şimdi subay ve askerlere ev sahipliği yapıyor. Çok fazla yiyecek yok, odun da yok fazla. Savaş muhabirleri de buradalar. Daha ileriye gitmelerine müsaade edilmiyordu; fakat şimdi isterlerse telgraf çekmenin mümkün olmadığı zamanlarda, hattın biraz aşağısındaki Köprülü'ye gidebiliyorlar. Üsküp'te konaklamak, şimdi olduğu gibi, bir turiste hiçbir heyecan vermeden savaşın bütün sıkıntılarını görmek fırsatı sunar. Burada başlıca eğlence çizmeleri boyatmak, çünkü caddeler gölcüklerle ve erimeye başlayan kar tepecikleriyle dolu, ama boya da uzun süre durmuyor. Yağmurlu bir Londra akşamı Matthew Arnold'a* eve kadar yürümek teklif edilince "Hayır" dedi "ayaklarımı ıslatamam, tarzımı bozar." Üsküp'te olsaydı Matthew Arnold'un tarzından eser kalmazdı.

Sırpların, Üsküp'ü işgal etmesinden hemen önce yaşanan olaylar, görgü tanıklarının ağzından oldukça trajikomik şekilde hikâye ediliyor. İlk zamanlarda Türklerin Sırplar tarafından mağlûp edileceği ihtimali bir an için bile düşünülmemişti. "Gâvurlar üstümüze geliyor" çığlıkları tam da bu güven duygusunun sükûneti üstüne düştü. Vali hariç, ki sağlıklı düşünebilen tek insan, diğer bütün Türk memur ve subayları aklını kaybetti. Vali olmasaydı bütün Türk subayları korkudan tir tir titrer bir vaziyette konsolosluklara kaçıp sığınacaklardı. Acil bir şekilde halli gereken sorunlar şunlardır: A) Şehirde sürebilecek çatışmaları engellemek. B) Sırplar şehre girmeden evvel

* Matthew Arnold: İngiliz şair ve İngiliz kültürü üzerine düşünen bir münekkit. Ç.N.

Hıristiyanlara yapılabilecek genel bir soykırımı engellemek. Çatışmaların sürmesini engellemek için Türk birliklerini ikna etmek gerekiyordu, ikna edildiler de. Bu iki sorunu çözmek de valinin elinde. Az önce de dediğim gibi bütün konsoloslar valinin bu olaya yaklaşımının, askerleri ve memurları tesiri altına almış korkaklığın tam da ortasında bir ışık gibi parladığı konusunda hemfikirler. Kumanovo'dan savaş haberleri kente gelmeden evvel zaten 200 kadar Hıristiyan şüphe üzerine tutuklanmış ve hapse konmuştu. Bunlar suçlu olabilecek insanlar değildi, hepsi sıradan insanlardı: Rahipler, esnaflar ve kadınlar. Hapiste de zaten yaklaşık 300 Müslüman vardı. Rus Başkonsolosu M. Kalnikoff'un kulağına, bu mahkûmların iki gündür ağızlarına bir lokma girmediği haberleri geldi. Derhal hapishaneye gitti ve içeriye girmek istedi. İçeriden silah sesleri geliyordu. Arnavutlardan birkaçı havaya ateş ediyormuş. Hapishane müdürüne, mahkûmlara iki gündür yemek verilmediği iddiasının doğru olup olmadığını sordu. Müdür de kelimesi kelimesine doğru olduğunu, çünkü şehirde ekmek dahi olmadığını söyledi. "Öyleyse bu mahkûmları serbest bırakmalısınız" dedi başkonsolos. Müdür de serbest bıraktığı takdirde Müslümanların Hıristiyanları öldüreceğini söyledi. Nihayet, biraz sonra askerlerin gözetimi altında önce Hıristiyanların sonra da Müslümanların serbest bırakılacağı konusunda anlaşıldı ve bu, başarıyla yerine getirildi. M. Kalnikoff, mahkûmlar arasında kendi tanıdıklarının da olduğunu söyledi bana. Şimdi de sıra bir soykırıma maruz kalmadan şehri, Sırplara teslim etme sorununa geldi. Olayların kronolojik sırasından emin değilim ve bütün bunlar bana hızlı ve kesik kesik yapılan bir röportajda anlatıldı. Ama vali meseleyle bizzat ilgilendi ve Rus Konsolosluğu'na giderken kalabalıktan birisi koluna isabet edecek şekilde ateş açtı ve arabacıyı öldürdü. Ateş edenin deli olduğu söylendi. Bu arada bazı konsolosluklara birçok insan sığınmıştı. Fransız Konsolosluğu'nda bir Türk subayı korkudan bayılmış, başka bir konsoloslukta ise yine bir subay tutturmuş, hademe kılığına gireceğim diye. Şehrin epeyce dışında konuş-

lanmış Sırplar, Türklerin şehir için biraz daha direneceklerini sanmıştı. Bazı konsolosların ve valinin (üniformalarıyla) Sırp Karargâhı'na gidip şehri teslim etmesi kararlaştırılmıştı, yapıldı da. Sırp birliklerine rastlayıncaya dek gittiler. Gözleri bağlandı ve bir asker alayı eşliğinde her tarafları çamur içinde yetkililerin yanına götürüldüler. Durumu izah ettiler ve Sırp süvari birlikleri tam zamanında, Hıristiyan halka bir soykırım yapılmadan şehre girdi. O ana dek Arnavutlar zaten yapacakları yağmayı yapmıştı. Şehirde çatışmanın ve soykırımın önlenmesi, kanaatimce büyük ölçüde valinin hızlı şekilde hareket etmesine bağlıdır.

Türk ve Arnavut birliklerin Kumanovo'yu terk edip güneye giderken paniğe kapıldıkları açıkça belliydi. Üsküp'te bataryalarına ait atlar trene yerleştirilmiş, fakat silâhlar bırakılmış. Birliklerin karşılarına çıkan Hıristiyanları soykırıma uğrattıkları konusunda hiç şüphe yok. Niş'teki askerî hastanede her tarafı yara bere içinde, sakatlanmış bir kadına rast geldim. Bana şu hikâyeyi anlattı: Kendisinin, kocasının, kardeşinin, damadının ve iki oğlunun olduğu ev, birden Arnavut mülteciler tarafından işgale uğramış. Bunlar, kuzeyden gelen ve Türklerin safında savaşan Arnavutlarmış. Arnavutlar evdeki silahları istemiş ve almışlar. Daha sonra da eve ateş açmışlar, kadının kocasını ve orada kim varsa hepsini öldürmüşler. Tabii ki kadını öldürdüklerini sanmışlar. Kadın bulunduğunda halen nefes alıyordu ve hastaneye getirildi. Doktor, kadının kurtulabileceğini söyledi. Her taraftan bunun gibi, hatta daha kötü şeyler duyuyorsunuz. Arnavutlar ne lâftan anlar ne de uzlaşmadan. Hiç kimseye aman vermezler. Hastanede kendilerine yardım etmeye çalışan doktorları ısırır, son nefeslerine dek savaşmaya, çarpışmaya devam ederler. Tepelerde halen çeteleri mevcuttur.

Niş Askerî Hastanesinde epeyce yaralı gördüm. Mermilerle açılmış yara yerleri fevkalâde temizdi. Doktorlar, bunun hastanın ya bir hafta içinde kurtulduğu ya da çok geçmeden öldüğü neviden yaralar olduğunu söyledi. Tetanos vakaları da vardı ve süngüyle ağır yaralanmış veya bir yerleri kırılmış insanlara

da rastladım. Bütün bunlar, en kanlı çarpışmaların geçtiği Perlepe hattında olmuştu. Bu savaşın başında Sırplar gafil avlanmış. Bir Sırp alayı her iki taraftan da takviye geleceğini umut ederek ilerliyormuş. Önlerindeki tepede kendi adamlarını görmüş ve durmuşlar. Birden bir yaylım ateşi başlamış ve üzerlerine yağmur gibi mermi yağıyormuş. Meğer gördükleri kendi birlikleri değil de Türklermiş. Sırplar da olabildiğince hızlı kaçmışlar yoksa etrafları çevrilebilirmiş, zaten orada birçok kayıp vermişler.

Sırpların ruhunu anlamanız için burada bir gün kalmanız yeterli. Kalpleri vatanperverlik ateşiyle çarpıyor. Savaş, onlar için ölüm-kalım meselesi demek. Denize ulaşabilmeleri de öyle. Şehir onların ellerinde artık. Büyük kayıplar vermek zorunda kaldılar; ama onların yaptıkları ne tam anlamıyla anlaşılmış ne de takdir edilmiştir. Sırplar, Bulgarlar kadar çekingen değiller; fakat onların da tek bir amaçları var ve kendilerini bu amaca hızlıca adama güçleri. Ne seferberlikte yaptıklarına âdil bir şekilde yaklaşılmış ne de kazandıkları büyük zafere İngiliz basınında yeterince yer verilmiştir. Fransız ve İtalyan gazeteleri çok güzel şekilde aktarmışlar. Savaşın en kanlı çarpışmalarının Kumanovo'da ve Perlepe'de geçtiği konusunda hiç şüphe yok. Üsküp'teyken, basında Sırpların barbarlığından ve soykırımlarından vs. şikâyet kampanyaları başlamıştı. Ne doğrudan böyle bir olaya şahit oldum ne de güvenilir bir kanıta rastladım. Arnavutların Üsküp caddelerinde öldürüldüğü hikâyeleri de uydurma; bununla beraber Sırpların savaştan sonra arkadan saldıran Arnavutların icabına baktığı da muhtemeldir. Ayrıca Arnavut mahkûmları vurdukları dedikoduları da dolaşmaktadır. Bunun ne kadar doğru olduğunu bilmiyorum; fakat Arnavutların savaştan sonra önlerine çıkan Sırplara nasıl vahşice davrandıklarına gözlerimle şahit oldum. Her iki taraftan da düzensiz çetelerin veya askeriyeyle bağı olmayan grupların, Katoliklerin ve Protestanların din savaşı zamanlarında yaptıkları gibi, hoş olmayan bir şekilde birbirlerine verebilecek

azamî zararı verdikleri muhtemeldir. Eğer Arnavutlar, Sırplar tarafından soykırıma uğradıklarından dem vuruyorlarsa onlara birazcık anlayış gösterilebilir; çünkü soykırım, günlük yaşamda değişmez bir unsur haline gelmiştir. Aynı şekilde Bulgarlar ve Sırplar da Türkler tarafından soykırıma uğradıklarından dem vuramazlar. Çok eski zamanlardan beri bütün bir köyün katli Balkanlarda savaş için yeterli bir neden olarak görülmüştür. Herhangi bir çarpışmayı seyretme imkânım olmadığı için Üsküp'te sadece dört, beş gün kaldım; ardından Sofya'ya döndüm. Niş yolu üzerinde bir askerî hastanede durdum; amacım hastaneye şöyle bir bakmaktı. Sırp şaire burada rast geldim ve kayıp bavulumu kendi ellerinden aldım. Sırp hastanesinin hemen dışında küçük bir kilise vardı. Bu kilise, aslında Türklerin Niş'i almalarının anısına inşa edilmiş ve mimarisi de Sırpların olası ayaklanmalarını engelleyecek şekilde tasarlanmış; çünkü kilisenin duvarları tamamen soykırıma uğramış Sırpların kafataslarından oluşuyor.

SAVAŞ YILLARINDA İSTANBUL

İstanbul, 21 Ekim 1912

Evvelsi gün, Üsküp'te Türklerin son zamanlarındaki Arnavutluk politikasının başarısızlığı hakkında konuşurken yabancı bir aydın şöyle dedi: "Bütün bu olanlar kanıtlıyor ki İslâmiyet'i ıslah etmeye mi çabalıyorsunuz, onu topyekûn ıslah etmelisiniz. Islah etmekle İslâmiyet'i lâğvetmeyi kastetmiyorum. Benim demek istediğim İslâmiyet'in toplumsal ve siyasal yapısına yönelik yavaş yavaş ve zamanla olabilecek temelden, fakat aşamalı bir değişim. 'İslâmiyet'i topyekûn ıslah etmekten' kastım yönetimin dış görünüşünü değiştirecek yüzeysel değişiklikler değil; ben toplumsal yapısında yapılacak temel değişimlerden bahsediyorum, böylece ortaya Batılı olmayan, ama aslında yönetim şekli bakımından Batılı olan bir şey çıkacaktır. Bunun imkânsız olduğunu iddia edebilirsiniz. İslâmiyet'i ıslah etmenin onu lâğvetmek olduğunu da düşünebilirsiniz. Bu görüşe karşılık söylenecek bir hayli şey vardır; fakat cevap olarak Müslüman ülkelerde ne yaparsınız yapın, bunu ancak yavaş yavaş yapabilirsiniz, aceleyle gerçekleştiremezsiniz fikrinde ısrar edeceğim. İslâmiyet'i topyekûn

değiştirmek mümkün olsa da olmasa da şurası kesindir ki İslâmiyet'in üstüne koyacağınız şey bir anayasal ve Batılı yönetim şekli gerçeğinden uzaksa sonuç: a) gaddar bir despotluk rejimi b) dâhili ihtilâf ve toptan çöküş olacaktır. Bu İran, Hindistan ve İslâmiyet'in yaşadığı her ülke için (Çin için değildir, Çin çok farklı bir meseledir) geçerlidir ve şu anda Türkiye'de yaşanılan, İngiltere için büyük bir ibret vesikasıdır.

İşte, Yakındoğu'nun muhtelif yerlerinde yaşamış bu aydının Üsküp'te söyledikleri bunlardır ve bence de söyledikleri taşı gediğine koyacak mahiyettedir. Fakat işin aslını ve ibret vesikasının boyutlarını görmeniz için İstanbul'a gelmeniz gerekmektedir. Gri bir gökyüzü altındaki İstanbul'a, kaleydoskopluğunu, yanardönerliğini, bütün parlaklığını yitirip gölgede kaldığı, grilik, üzüntü, kir ve pislik içinde yüzdüğü bu şehre, özellikle sonbaharda gelen insanlar, İstanbul'a vardıklarında şehrin yoğun hüznünü hissettiklerini söylemişlerdir. İstanbul'a üç gün evvel varmış birisi bu hüznü en yoğun şekilde hissetmiştir. Gökyüzü boz ve hava rutubetliydi, caddeler de her zamankinden daha berbat ve perişandı. Bunun yanında havada kasvet verici bir şeyler vardı. Bu kasvet, Pera'da çene çalan, Türklerin aksi yönünde gülen eğlenceli kalabalıkla, balkonlarında cıvıl cıvıl öten kadınlarla, cepheden dönen yaralı ve bölükten geri kalan askerleri izleyip acaba düşmanın somurtkan bir şekilde ateş ettiğini duyuyorlar mıdır diye düşünenlerle daha da yoğunlaşıyordu. Yine de her zamanki gibi yüce bir şekilde geri çekilmiş, her zamanki gibi tamamıyla ifadesiz bir yüzü haiz bütün Türklerin ağır yürekleriyle aldırmaz bir şekilde yürüdüğünü ve içlerinde düşünen her Türk'ün, başlarına gelen bu felâketin, budalaca hareket etmiş ecnebi çetelerin ve çocuklar kadar yeteneksiz siyasî şarlatanların eseri olduğunu acı bir şekilde hissettiğini anlarsınız. Ve de her şeyden öte, önce fethedilen sonra er ya da geç (ne kadar güçlü, kuvvetli olursa olsun) fatihini bölüp parçalayan Bizantium ruhunu da hissedersiniz. İki tane büyük imparatorluğu parçalamış Bizantium kendine

sinsice yeni av arıyor, sanki. Bismarck'ın* "Bir ülkeye, İstanbul'a hükmetmesinden daha büyük bir talihsizlik dileyemem." sözleri geliyor insanın aklına.

•

Burada bukalemun gibi, değişiklikler öyle hızlı oluyor ki bunlar bile tarih oldu. Sadece üç gündür buradayım; fakat bu kadar kısa sürede bile şehrin havası tamamen değişti. Dün akşam halk, düşmanın Sofya'ya geri püskürtüldüğünü konuşuyordu, bugün de bayram kutlanıyor, caddeler bayraklarla donatıldı ve savaş gemileri de süslendi. Dün, bu sade güz güneşinde şehir bir kez daha "çok renkli bir camın kubbesi" gibi parlıyordu.

Halk, kolera söylentilerinin fazlasıyla abartıldığını söyledi. 8.000 Bulgar rehin alınmış. (Müteakip rakam 800'dü, kiminin üç dediğine kimi bir der.) Kolera, düşman saflarında yayılıyordu. Yeni birlikler cepheye akın ediyordu. Düşmanın asıl birlikleri bozguna uğratılmış, geri kalanı da "önceden olduğu gibi" yavaş yavaş halledilecekti, yani aslında her şey iyi gidiyordu. Ben, bu mektubu sabah göndermeden evvel şehrin ruh halinde muhtemelen keskin değişiklikler görülecektir. Ne olursa olsun buradaki haberlere güvenilemeyeceğini her zaman akılda tutmak gerekir. Daha başka konulara girmeden evvel, savaşın burada nasıl şartlar altında sürdüğü hakkında size bir fikir verecek, kendi gözlerimle gördüğüm bir olayı anlatacağım. Salı günü sabah iki yoldaşım ve bir Türk subayıyla Çatalca'ya gitme niyetiyle otomobile bindik. Birçok insan da aynı şeyi yapmış olacak ki bu meraklı akınını durdurmak için bir ferman çıkartılmış. Yanımızda bir Türk subayı olmasına rağmen Marmara Denizi'nin sağ tarafında kalan Küçük Çekmece köyünün ötesine geçemedik. Köyün hemen yakınlarında, köyden ırmakla ayrılmış yerde bir tren istasyonu vardı ve demir yolu hattı setini geçerken set üzerinde ölü yatan birkaç

* Otto von Bismarck (1815-1898): 19. yüzyılda gevşek bir konfederasyon olan Almanya'nın güçlü bir imparatorluğa dönüşmesinde en önemli rolü oynayan ve ilk şansölyesi (başbakan) olan Alman devlet adamıdır. Ç.N.

kişi gördük. İstasyon dezenfekte edilmişti. Kumlu sahilde öğle yemeği yemek için durduk ve yemeğimizi bitirmeden daha fazla ceset yüklü bir at arabası geçti önümüzden. Yeşilköy'e doğru geri sürmeye başladık. Bir kapıdan girdik ve sınırları, bir yandan demir yolu toprak setiyle diğer yandan da bir surla çizilmiş varoşlara doğru sürdük, orada yolla kesişmiş geniş bir alan vardı. Buranın biraz ötesinde de Yeşilköy evleri. İşte tam da burada ömrümde gördüğüm en dehşet verici manzarayla karşılaştım; bu manzara herhangi bir savaş meydanından veya yaralı insan manzarasından daha kötüydü. Yeryüzünün bu parçası ölen ve ölmekte olan insanlarla doluydu. Meydana bin bir türlü paçavra, çöp, pislik yayılmıştı ve her yer surların altı, çimenlerin üstü, yol kenarları, yolların üstü koleranın bütün safhalarından muzdarip insanlarla doluydu. Onlara ne yardım edecek birisi vardı ne de bakacak, yani onlar için yapacak hiçbir şey yoktu. Çoğu ölmüştü zaten ve bükülmüş şekillerdeki siyah bal mumu heykelleri gibi ürkütücü şekilde uzanmış yatıyorlardı. Kimisi hareket ediyor, çabalıyor kimisi de yaşamlarının son nefeslerini alıp veriyordu. Bir tanesi su kabını tutmak için son bir çaba harcıyordu. Ve bu manzaranın ortasında, evlerin duvarları altına çökmüş, bir yandan yemek yiyip bir yandan da sabırla bekleyen insanlar vardı. Çıt çıkmıyordu. Hampstead Heath'te* tatil yapan bir kalabalığın birden bir salgına yakalandığını hayal edin, böylece manzaranın vahameti hakkında bir parça fikir edinebilirsiniz. Gustave Dore'un** Dante'nin*** *İnferno* resminden tekinin ahlâksız ve batmış bir sanatkâr tarafından bir tabloya çizildiğini hayal edin. Eski İncillerdeki, İsrailoğullarının çöle düşüp ümitsizce

* Hampstead Heath: 3,2 km²'lik bir alanı kaplayan Londra'nın en büyük ve köklü park alanı. Ç.N.
** Gustave Dore (1832-1883): Fransız sanatkâr, hakkâk, ressam, heykeltıraş. Ç.N.
*** Dante Aligheri (1265-1321): İtalyan ozan ve politikacı. En çok bilinen eseri, ahrete yapılan bir yolculuğu anlattığı *İlâhî Komedya*'dır. Bu eser, Cehennem (İnferno), Araf ve Cennet isimlerinde üç ciltten oluşur. Dünya edebiyatı tarihinin en büyük eserlerinden biri kabul edildiği gibi, modern İtalyancanın da temelini oluşturur.

ellerini Arsız Yılan'a* uzattığını resmeden gravürleri düşünün.

Terk edilmiş, umutsuz ve aciz bu insan yığını, tarifi imkânsız bu pislik içinde ölmek için yarı ezilmiş kurt sürüsü gibi beklemektedir, hem de hemşirelerin hastamız yok dediği başkentin yaklaşık on bir kilometre uzakta olduğu bir yerde. Ben durumun daha da kötü olduğuna inanıyorum ve evvelsi güne kadar halk, ordunun koleraya 1.000 asker kurban ettiğini konuşuyordu. Fakat o zamandan bu yana bir değişiklik oldu. Koleradan ölenlerin cephede yakıldığı bildirildi. Ölü sayısı bir günde binden 120'ye düştü. Öyle şiddetli bir salgın olmadığı için alınacak önlemler sonuç verebilirmiş. Halk şimdi meselenin fazlasıyla abartıldığını söylüyor. Fakat ben öyle düşünmüyorum ve eminim, Yeşilköy'deki o manzarayı gören herkes abartı olmadığını düşünüyordur. Şu yazıyı yazdığım vakitlerde de havaya halen umut verici bir iyimserlik hâkim. Ateşkes için ön hazırlıklara başlandığı bildirildi. Yetkili bir ağızdan Nazım Paşa'nın, Türk ordusunun fevkalâde avantajlı bir duruma geçtiğini düşündüğü için barış yapmaya pek sıcak bakmadığını duydum. Tekrar emir verildi, birliklere erzak gidiyor. Ölüler yakıldı, 800 (ya da bir miktar) kişinin rehin alındığı ve silahlarına el konulduğu söyleniyor. (Bu iddia henüz teyit edilmedi) Mektubumu yazarken son durum işte böyle. Tabi ki her şey hızlıca değişebilir bu yüzden binlerce dedikodunun dolaştığı İstanbul'da en ufak bir gerçeğe bile rast gelmek güçtür. Fakat 21 Ekim sabahında, her ne kadar aldatıcı çıkma ihtimali olsa da şehre ümit hâkim. Rehineleri henüz kimse görmedi. Türklerin şansının yaver gitmemesinin nedenleri burada oldukça iyi anlaşılmaktadır: Acınacak haldeki örgütlenme, düzenlenme ve uzlaşma noksanlığı. Buna neden olan şeyin de Jön Türklerin ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yıkıcı politikalarından başka bir şey olmadığını göreceksiniz. Amaçlarını gerçekleştirmek konusunda şüphesiz samimi, ama görüşlerinde inatçı ve dik kafalı olan, ne siyasî deneyimleri ne

* Arsız Yılan (Brazen Serpent): Havuz üstünde bronz bir yılan şeklinde kutsal bir nesnedir. Ç.N.

işinin ehli devlet adamları ne de bir liderleri olan, kulaklarını eski tüfeklerin, aslında bütün kesimlerin tavsiyelerine tıkayan Jön Türkler, Doğu'yu tanıyan herkesin imkânsız olduğunu anladığı şeye, İslâmiyet'i modernleştirme işine çok hızlı bir şekilde koyuldular. Yani, İslâmiyet'in müesseselerini esneterek yavaş yavaş Batı fikirlerinin girmesini sağlamak anlamında değil; fakat derhâl, yüzeysel modern biçimler ve formüller uygulamak ve bu biçim ve formülleri, ne anlama geldiğini dahi bilmeyen dik kafalı insanların yutmalarını zorla sağlamak anlamında bir modernleştirme işine giriştiler. Kararsızlar bile 1909'da "Jön Türklere bir şans verin ve dua edelim ki her şeyi çok hızlı şekilde yapmaya çalışmasınlar" demişti. Dua boşa gitti. Jön Türkler sağına soluna bakmadan ve kulak vermeden yollarına devam ettiler ve her şeyin ötesinde, yaptıkları her şeyi derhâl, mümkün mertebe hızlı şekilde yapmaya çalıştılar. Üç sene gibi kısa bir sürede İslâm'ın temel dinamiklerinde inkılâp yapmaya çalıştılar. Avrupa'yı hipnotize ettiler, Farmasonların ve kendilerini bütün Avrupa devletlerinde tanıyan tarafların desteğini aldılar, finans dünyasının bazı sektörlerinin de desteğini sağladılar, peki ya sonuç ne oldu? Arnavutluk'a karşı tutumlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu ikiye ayırdılar, ordunun düzenini bozup mahvettiler. Türk yöneticilerle Hıristiyan unsurlar arasındaki farkı çözecekleri yerde yangına körükle gittiler. Hıristiyanlara zulmetmekten suçlu Türk memurları cezalandırmaya yeltenmediler. Cezalandırdıkları ise masum ve önemsiz kimselerdi. Onların yönetimi de Abdülhamit yönetimi gibi keyfiydi; fakat Abdülhamit'in devlet adamlığından ve itibarından onlarda zerre yoktu. Arnavutluk'ta, Arnavut halkına tek dil konuşturup hepsini bir potada eriterek ezmeye çalıştılar; fakat başaramadılar. Sonuç, Türkiye'nin Arnavutluk'u kaybetmesi oldu. En çok zarar gören kurumsa orduydu. Teorik olarak akla yatan şu sözleri söylediler: "Ordumuzu, günümüz koşullarına uygun, modern bir hale getireceğiz. Bağnazlıkla savaşmak zorundayız. Askerlerimize, cahil ve kaba atalarının yaptığı gibi, imanları ve dinleri uğruna değil, ülkeleri için savaşmaları gerektiğini

öğretmeliyiz. Savaşta öldüklerinde doğrudan cennete gidecekleri fikrinden artık vazgeçmeliler. Artık isimlerinin Hannibal,* Sezar,** Napolyon*** ve Batı'nın diğer kahramanlarıyla beraber anılacağını bilmeliler."

Fakat Türkler göçebedir. Ülke, yurt, ana vatan gibi kavramlar onlar için hiçbir şey ifade etmez. Osmanlı'nın büyüklüğü ve imanlarını koruma fikri onlar için her şeydir. Yitirilen toprak onlar için topraktan başka bir şey değildir. İmanlarını koruma fikrini ellerinden alın, savaşma güçlerinin yarısını almış olursunuz. Bu teori gerçekleştirildi. Deneyimli birçok eski subay azledildi; çünkü tutucu olduklarından şüphe ediliyordu. Ordunun bel kemiği olan ve subaylarla erler arasında köprü vazifesi gören eski tarz astsubaylık lağvedildi ve askerler ilmi metotlarla yetişmiş, dilinden ve karışık talimatlarından hiçbir şey anlamadıkları subayların eline bırakıldı. Dinî kurallar azaltıldı ve engellendi. Namaz vakitlerinde çalınan, böylece kışladaki askerlere namaz vaktinin geldiğini bildiren borazan çağrılarına son verildi. Subaylar, modern şekilde davranmaya teşvik edildi. Ordunun bütününde korkunç kıskançlıklar, uyuşmazlıklar ve anlaşmazlıklar almış başını gidiyordu, bu yüzden savaş başladığında ordu henüz komuta edilmiyordu ya da kötü şekilde komuta ediliyordu, düzeni bozulmuştu ve şaşkın bir vaziyetteydi. Başlarında ne hürmet edecekleri ne de birçok durumda yol gösterecek bir liderleri vardı. Bu, doğrudan İttihat ve Terakki Cemiyeti politikalarının bir sonucuydu. Bu sonucu ta 1909'da görmüş nice insan vardı. Bu insanlar göz ardı edilmekle kalmadı, beklenenin aksine Avrupa'da bile görüşlerini bildirmelerine imkân tanınmadı. İnsanlar, gelişmeden ve İslâmiyet'in eski

* Hannibal: M.Ö. 247-M.Ö. 182 yılları arasında yaşamış, Samî ırkından gelen Kartacalı politikacı ve general.

** Sezar (Gaius Julius Caesar): M.Ö. 100-M.Ö. 44 yılları arasında yaşamış Romalı askerî ve politik lider. Dünya tarihinde en etkili isimlerden biri olarak kabul edilir. Roma Cumhuriyeti'nin Roma İmparatorluğu'na dönüşmesinde etkili bir rol oynamıştır.

*** Napoléon Bonapart: 1769-1821 yılları arasında yaşamış, Fransız Devrimi'nin generali ve Fransa Cumhuriyeti'nin ilk başkanı.

değerleriyle bilim çağının aydınlanmacı değerlerini birleştirmeden bahsediyordu. Fakat Müslüman bir ülkede beş dakika kalmış birisi bile İslâmiyet'i İslâmiyet yapan herhangi bir unsur korunduğu müddetçe İslâmiyet'in hızlı şekilde gelişemeyeceğini anlar. İslâmiyet, değişmeyen bir tabiatı haizdir. Bazı şahıslar, İslâmiyet'in değişebileceğini ve ahlâkî değerlerinin sınırsız bir yoruma ve özümsemeye açık olduğunu iddia ediyorlar. Doğru olabilir. Benim, meseleyi irdeleme ehliyetim yok. Sadece ıslah edilmiş İslâmiyet'in artık İslâmiyet olmadığını düşündüğüm için şüphelerim var. İslâmiyet, tam da tevekkül demektir. Fakat Doğu'da bulunmuş herhangi bir kimsenin şu durumu irdelemeye ehliyeti olduğu gibi ben de İslâmiyet'in göz açıp kapayıncaya dek ne değiştirilebileceğini ne de ıslah edilebileceğini düşünüyorum. "Du jour au lendemain." [(fr) Bugünden yarına.]

İslâmiyet, hızlı ve ani gelişimi reddeder. İslâmiyet'i ıslah etmek istiyorsanız da bunu, topyekûn ve yavaş yavaş yapmalısınız. Bu ancak böyle mümkün olabilir. Şimdiye kadar gerçeklerin kanıtladığı gibi imkânsız ve feci olan, İslâmiyet'i bozup düzeltmeye çalışmak ve eski köye yeni âdetler getirmektir. Bir Müslümanı, kuşkucu, modern, imanını fikrî bağlamda değil de sadece şekil itibariyle sürdüren bir Müslüman haline getirmeyi düşünmek, böyle bir zihniyeti Türk askerlerine aşılamayı umut etmek budalalıktı ve bu çabaların sonuçları da ortadadır. Bu mektubun başında sözlerini iktibas ettiğim gözlemcinin dediği gibi, Türkiye'nin başına gelenler bizim Hindistan ve İran'da karşılaştığımız mesele bakımından da bir hayli ibret vericidir. Ve amaçları "hürriyet mücadelesi" sürecinde İranlılara ve diğer halklara yardım etmek olan ve ayrıca İngiltere'nin Avam Kamarasında oturan samimi, iyi niyetli ve naif komisyonların, iyi niyetli ve mantıklı düşünülmüş teorilerinin, refahını diledikleri ülkelerin parçalanmasına ve yıkılmasına neden olacağı gerçeğini de dikkate almalıyız. Avusturyalı bir devlet adamı konunun önemini vurgulamak için şöyle söylemişti: "C'est prodigieux tout ce que les Anglais ignorent." [(fr) İngilizlerin bilmediği her şey fevkalâdedir.]

YEŞİLKÖY'DE KOLERA

İstanbul, 10 Aralık 1912

Yeşilköy hepimizin de bildiği gibi, adı tarih sayfalarında geçen, İstanbul'un küçük bir kenar mahallesidir. Tarih, Büyük Güçler tarafından İstanbul veya Delhi Konferansında onaylanan Clapham Antlaşması diye bir şey kaydederse muhtemelen Clapham Kavşağı da Yeşilköy gibi ünlü bir yer olacaktır. Bu muhit, zarif, beyaz boyalı ve iki katlı evleriyle yaz mevsiminde varlıklı İstanbullulara hitap eder. Yeşilköy'ün savaş zamanında "neden ve nasıl" küçük bir hastalar merkezi, diğer bir deyişle kolera kampı haline geldiğini bilmiyorum. Bu yazıyı yazdığım vakitlerde Yeşilköy tamamıyla terk edilmiş bir vaziyette. O zarif yaz evleri bomboş. Caddeler sessiz. İstanbul'dan Yeşilköy'e ya bir buçuk saatten biraz daha fazla süren buharlı vasıtasıyla ya bir saat süren tren yolculuğuyla (esasında şimdi o yöne giden bir tren yok) ya da iki buçuk saat süren at arabası yolculuğuyla varabilirsiniz. Burada (in cin top atıyor) hiçbir yaşam belirtisi yok. Sadece rıhtımda kocaman erzak balyalarıyla ilgilenen hamallara ve Hilal-i Ahmer [Kızılay] hademelerine rast geliyorsunuz. Ve sessiz caddede arada bir eski moda ama "eski olmayan" bir şarkı

çalan soluk piyanonun çınlayan bayat sesini duyuyorsunuz. Bu şarkıyı duyduğum vakit Yeşilköy'de böyle bir zamanda bu piyanoyu kimin çalabileceğini çok merak ettim. Bende bıraktığı tesirin de melankolik ve garip olduğunu söylemeye ne hacet! Orada harap ve cızırtılı çalgıda çalınan modası geçmiş bir müzikten daha üzücü şeyler yok mu? Rıhtıma vardığınız vakit, hepsi de denize bakan evleri görürsünüz. Çamurlu bir ara caddeye saptığınızda birkaç dükkân ve kahvehanenin bulunduğu küçük bir meydana gelirsiniz. Yunanlar tarafından işletilen kahvehanelerde halen kahve içen insanlar vardır. Dükkânlar, pazarlardan getirdikleri ve kolera hastalarına faydası dokunabileceğini düşündükleri eşyalar satmaktalar. Çamurlu meydanın biraz ötesinde bir sürü atın, eşeğin ve katırın yapraksız ağaçlara bağlandığı yerde duvarlarla ve parmaklıklarla çevrelenmiş küçük bir tepe vardır. Bu duvarın ardında eski Yunan tarzında, alçıdan inşa edilmiş küçük bir bina vardır. İşte bu, terk edilmiş Yunan okuludur. Kolera hastaları nihayet bu binada barınma imkânı bulabilmişlerdir. Ben de buraya, kendilerini kolera hastalarına yardım etmeye adamış Amerikalı Major Ford'un ve Amerikan Elçiliği'nin Başsekreteri Bay Philip'in nazik talepleri üzerine geldim. İki hafta önce, ölenler ve ölmekte olanlar şehrin surları altında ve demir yolu seti üzerindeki barınaksız, aç, susuz şekilde ezilmiş böcekler gibi uzanmış yatıyorlardı. O zamandan bu yana yetmişinin üstünde İsviçreli Bayan Alt ve Avusturyalı arkadaşı Bayan Schneider bakmışlar bu insanlar için hiçbir şey yapılmıyor, tıbbi veya diğer destekler sağlanmıyor, meseleyi kendileri ele almış ve 40 sterlin para toplanan bir yardım kampanyası başlatmışlar ve kendilerini bu hasta insanlar için ne yapabiliriz meselesine adamışlar. Bu terk edilmiş Yunan okulunu hastaneye çevirmişler, İstanbul'daki Hollanda Reform Kilisesi'nin* İskoç papazı Bay Frew'de onlara katılmış.

* Hollanda Reform Kilisesi: Hollanda'nın en büyük Protestan kilisesi. 16. yüzyıldaki reform hareketi sırasında gelişen resmi Frenk Reform Kilisesi'nin devamıdır.

Yardım kampanyasına İngiliz ve Amerikan Elçilikleri de destek vermiş, İstanbul'a yatak istirahatına gelmiş Amerikalı Cerrah Major Ford ve Bay Philip de bu iki kahraman kadına ve Bay Frew'e katılmışlar. Ve ben de burayı Major Ford'un izniyle gezebilmekteyim. Buraya vardığımın ilk günü bir Türk tabip çavuşundan başka tıbbî bir yardım sağlanmamıştı; fakat ertesi gün bir Türk tabip subayı buraya intikal etti ve her şey sözde onun yetkisi altına girdi. Hastanedeki tıbbî işleri Major Ford üstlendi ve destek hizmetleri Bay Frew tarafından sağlandı. Yunan okulunda toplamda dokuz oda vardı. Altı tanesi hastalara ayrıldı, bir tanesi depo ve mutfak vazifesi gördü, geriye kalan iki oda ise Türk Kızılay'ının tıbbî ekibine tahsis edildi. Bunun yanında bu binanın çatısıyla birleşik vaziyette, açık havada bir yer ve yaklaşık bir düzine gibi çadır var. Bu binada ve çadırlarda ilk başlarda hastalığın her safhasını çeken 350 kadar hasta beraber yatırılmıştı. Kimisi koleranın en şiddetli safhasından muzdaripti, kimisi dizanteriye kimisi de tifüse yakalanmıştı. Kimisi de aşırı yorgunluktan ve susuzluktan dem vuruyordu; fakat büyük bir kesimi oldukça hastaydı.

İlk zamanlarda hastalığın kolera olduğu konusunda şüpheler vardı. Hastalığın (korkunç) belirtileri arasında koleranın en çok bilinen bulgularına rastlanmadı. Şurası da gayet açık ki askerlerin çoğu sadece aşırı yorgunluktan, korunmasızlıktan ve açlıktan muzdariptiler. Tıbbî teşhisler yapıldıktan sonra kolera mikrobu keşfedildi. Berlin'den gelen Alman kolera uzmanı Dr. Geissler bunun şüphesiz kolera mikrobu olduğunu söyledi. Bunun yanında bazı bulgular, sadece dizanteri bulgularından şaşırtıcı derecede farklı. Meseleye sıradan bir insanın yaklaşımıyla bilimsel yaklaşım tabiki farklıdır. Sıradan bir insan için olay şöyledir: Yeşilköy'deki Türk askerleri hastaydı ve her vakada koleraya benzeyen bir hastalık yüzünden ve diğerleri de dış belirtileri bakımından koleradan ayırt edilmesi imkânsız bir hastalık yüzünden ölüyorlardı. İlk günlerde birçok asker öldü; fakat gün geçtikçe ölen sayısı azaldı. İlk gece otuz kişi

öldü, daha sonraki gün on beş, daha sonra on, sonra on üç kişi öldü vs.

Bu Yunan okuluna hastane dedim. Hastane dediğinizde modern bilimin sunduğu bütün konforlar, beyaz çarşaflı temiz yataklar, marifetli ve becerikli hemşireler, steril sular, antiseptikler, limonatalar, banyolar ve sessiz, taze ve temiz hava geliyor akla. Fakat burada böyle şeylerin izine rastlayamazsınız, aslında burada hiçbir şey yok. Yatak dersen yok, tozlu ve kirli zeminde döşekler var. Odalar ağzına kadar dolu. Hastaları ne yıkayabiliyorsunuz ne de giydirebiliyorsunuz. Daha önce böyle bir manzara ile karşılaşmamış insanlara, içinde hastaların uzanıp yattığı Yunan okulunun odalarını ilk gördüğünüzde hissettiklerinizi anlatmak güç iştir. Bazı detaylar o kadar korkunç ki yazmaya elim varmıyor. Fakat şu kadarını anlatmak yeterli ki hastalar, Yunan okuluna ilk defa koyulduktan birkaç gün sonra kimi ızdırap içinde, fakat hepsi endişeliydi. Hastalar, duvarlar boyunca sıra şeklinde yatırılmıştı ve sinekler vızıldıyordu. İki sıra arasında bir de odanın ortasına doğru uzanan üçüncü bir sıra vardı. Birisi kapıyı hızlıca açıp dikkatsizce yürürken hastalara basmasın diye hastalar kapıların karşısına yatırılmıştı. Açlıktan halsiz düşmüşlerdi. Bütün hepsi müthiş bir susuzluktan kavruluyordu, inliyordu, sızlıyordu, işkence gibiydi. Koleranın yanında diğer birçok hastalıktan muzdarip insanlar da vardı. Bir tanesi kabakulaktı. Birçok askerin ayakları, kolları kangren olmuş, hepsi soğuktan donmuş gibi mavi, kaskatı ve çürümüş vaziyetteydi. Bu askerler ya bu kolları, bacakları kestirecekler ya da ölecekler; çünkü bu uzuvlarından birisi kesilmiş bir Türk için hayat bitmiştir. Dilenmekten başka yapacağı hiçbir şey yoktur. Birçoğunun kollarında, ayaklarında ve yüzlerinde şişmeler, ağrılar ve delikler vardı. Birçoğu yaralı olmasına rağmen hiçbiri yıkanmamıştı ve haşaratlar üzerlerine hücum etmişti. Birçoğunun üzerinde paltodan veya parkadan başka hiçbir kıyafet yoktu. İç çamaşırları yırtılmış ve kirle kaplıydı. Hastaların hepsi askerdi, birçoğu Türk ve bazısı da Yunandı.

Böyle bir yerde detaylı bir bakım söz konusu değildi. Hastalara yardım edenlerin temel görevi, getirdikleri giysileri, paçavralar içinde soğuktan titreyenlere örtmek, baygın ve yorgun düşmüşlere çorba içirmek ve su isteyenlere su vermekti. İlk birkaç gün Yeşilköy'deki bütün hastalar, gece gündüz su için bağırıyordu. "Doktor Efendi, Doktor Bey su, su, su" seslerinin yürek burkan bir şekilde gelmediği hiçbir oda yoktu. İyi ki su boldu. Okulun hemen yakınında temiz bir pınar vardı ve dezenfektanla karıştırılmış bu su hastalara verilebiliyordu. Hastalar ve hasta olmayanlar arasında hiçbir fark gözetilmiyordu, hepsi yan yanaydı. Açlıktan ve yorgunluktan başka hiçbir derdi olmayan birisinin yanında kaskatı kesilmiş, yüzü solmuş, koleradan komaya girmiş birisi de yatabiliyordu. Bu ümitsiz günlerin ilk haftasında Bayan Alt ve Bayan Schneider köleler gibi çalıştılar ve imkânsızı başardılar. Bütün günlerini, hatta bazen bütün gecelerini üstsüzlere üst baş, açlara yiyecek ve susamışlara su getirerek geçirdiler. Bay Frew bütün destek hizmetleri işini ve yemek temini işini mükemmel bir dehayla yerine getirdi. Bütün zorlukların üstesinden geldi, engelleri aştı ve bütün bunları yaparken neşesini, iyi niyetini ve nezaketini de eklemekten geri durmadı. Major Ford da okulun tıbbî sorumluluğunu eş nispette bir enerjiyle üstlendi ve bu enerjisini çok hasta olanlarla az hasta olanları birbirinden ayırma işinde de gösterdi, ona bu işinde Bay Philip de ustaca yardım etti. Bu, kulağa oldukça kolay bir işmiş gibi geliyor; fakat yapmaya kalktığınız vakit inanılmaz derecede zor bir iş. İlk zamanlarda beklenenin aksine oldukça az hademe ve asker vardı ve hastaları bir yerden başka bir yere taşımak oldukça yavaş ve zor işleyen bir işti. Bir ikindi vakti yaşadığım müddetçe unutamayacağım bir şey oldu. Major Ford, ağzına kadar dolu bir odada hastaları geçici süreliğine bir uçtan bir uca geçirecekti ve bu esnada yere temiz bir muşamba serecekti. Bu fevkalâde zor bir işti. Hastalar haliyle hareket dahi etmek istemiyordu. Önce, onlara bunun bir oyun olmadığını ve kendi yararlarına olacağını anlatmak gerekiyordu ve onları odanın bir tarafından diğer tarafına limon veya

sigara ile kandırarak geçirmek zorundalardı. Her şeye rağmen Major Ford bunun da üstesinden geldi ve temiz bir muşamba sermeyi başardı. Bütün bir günü burada geçirseniz ve Bayan Alt, Bayan Schneider, Major Ford ve Bay Frew'in sabahtan geceye dek köleler gibi çalıştığını görseniz yine de ne kadar gariptir ki sanki burada hiçbir şey yapılmıyormuş duygusuna kapılırsınız. Ama bir haftanın sonunda vaziyet gözle görülür şekilde değişmişti.

Hastalara gelince bu zavallı kurbanlar büyük acılar içinde, fakat tevekküllerinde yüceydiler. Takdir-i İlâhî'yi tozdan ve külden de kötü olmasına rağmen Eyüp Peygamber* gibi kabullenmişlerdi.

Çoğunun matarası vardı ve bu mataraların doldurulması için yalvarıyorlardı. Mataraları doldurulduğunda çok susamış olmalarına rağmen bütün suyu içmiyorlar, birazını abdest almak için bırakıyorlardı, bu İslâm dininin namaz kılan Müslümanlara bir emridir. Bu sıkıntılı zamanlarında bile Türkler vakarlarını muhafaza ettiler ve bir anlığına bile mükemmel ahlâklarını unutmadılar. Nasıl yaşadılarsa öyle öldüler, "tabiatın asil insanları gibi" bütün yardımları kabul ettiler, bir hediyeyi veya bir teklifi geri çevirdiklerinde de kabul ederkenki merhameti ses tonlarından anlayabilirdiniz. Sadece Türkiye'de bulunmuş olanlar nezaket hakkında, Türklerin içten nezaketi hakkında bir fikir sahibi olabilirler. Geçenlerde Türk Hükümeti'ne bağlı bir vapurda bir İngiliz subayıyla İstanbul'a dönüyordum. Vapurdan sorumlu Türk deniz subayıyla sohbete dalmıştım. İngiliz, Türk subayına sigara uzattı. O da kabul etti ve yaktı. İngiliz, Türk subayın erkek kardeşine de bir dal sigara uzattı. "O içmez" dedi subay. Kısa bir süre sonra da "Ben de içmem" dedi. "Sigarayı beni incitmemek için içti" dedi İngiliz bana. Bu, Türklerin kendine has nezaketlerinin tipik bir örneğidir. Berbat koşullar altında korkunç bir hastalıktan ölen askerler de eş değerde naziktiler. Ne ahlâklarını kaybettiler ne de vakarla-

* Eyüp Peygamber: Sabırlı olması ile bilinen peygamberdir. Ç.N.

rını. Çocuk gibiydiler ve bir şey isterken çok dokunaklı bir dille istiyorlardı. İyileşmekte olanların toplandığı bir çadırda birisi Türkçe ne istediğini haykırdı, bir Yunan bunu bana tercüme etti. Mum istiyordu, böylece diğer arkadaşlarına masal anlatacaktı; masalcı için karanlıkta masal anlatmak mümkün değildi; çünkü dinleyenler adamın yüzünü göremiyordu. Çadırda hiç mum yoktu; fakat utanmadan söylüyorum ki masalcının yüzünü aydınlatmak için küçük bir şamdan çaldım. Diğer birisi de limon istedi; ama ortalıkta limon yoktu. Beş kuruş çıkarttı, bu para onun için bir servetti; fakat benden limon almamı rica etti. Askerlerin bir tanesi de ne yemek yiyordu ne su içiyordu. Hem Türkiye'nin geleneksel yiyeceği ve büyük miktarlarda temin edilecek olan hem de askerlerin en gözde yiyeceği olan çorbaya, süte, suya ya da kesik süte elini sürmüyordu. Tek bir sözcüğü yineleyip duruyordu. Meğer kuru erik çorbasıymış. Canı kuru erik çorbası çekmiş. Kuru erik çorbası diyordu, başka bir şey demiyordu. Bir tanesi de kalem diye tutturmuştu, istediği gibi verildi de. Bu garibanların kendilerine en ufak bir şey yapmış kişilere karşı minnettarlığı hat safhadaydı. "Allah sizden yüzlerce kez razı olsun" ya da "Siz bizim için doktordan da ötesiniz, bizim arkadaşımızsınız" diyorlardı. Bugün Bay Philip bu hasta askerlere çiçek getirdi. Nasıl sevindiler, nasıl sevindiler görmeliydiniz! Türkler çiçekleri çok severler. Çiçeklere çok kıymet verdiler. Sularından bile feragat ettiler. Çiçeklerini canlı tuttuğu için her bir damla su bile onlar için kıymetliydi. Türklerin insanı meraka sevk eden bu tevekkülleri, genellikle çarpıcı şekilde küçük şeylerde vücuda gelir. Beni etkileyen bir örnek sunayım. Hastalara limon, sigara veya herhangi bir şey dağıtılacağında birisi odaya girer ve herkese birer sigara ve limon verirdi. Kimi zamanlarda bazı hastalar iki tane isterdi ve bu, diğer hasta arkadaşlarının kaba şekilde öfkesini dile getirmesine neden olurdu. Yine de ısrarla "Doktor bana iki tane ver, iki tane" derdi, oradaki Türk hademe de başını sallar "Tamam, iki tane verin" derdi ve iki tane verilirdi. Diğer hastalar da şikâyet etmekten ziyade, hademe demeden evvel

"Evet, ona iki tane verin" diyerek razı olurlardı. İşin en garip tarafı da diğerleri de iki tane istemeyi düşünmüyorlardı bile; ancak bu ısrar edenlere de hudutlarını aşmadıkları takdirde göz yumuluyordu.

Birkaç gün sonra Türk yetkililer Yunan Okulu için adım attılar. İlk hafta içinde Dr. Baines'in emriyle Türk Kızılayı'nın İngiltere'deki ekibi buraya geldi ve Bayan Westmacott adında bir bayan da gönüllülere katıldı. Her ne kadar Yeşilköy'deki ev sahiplerini, evlerini hastane olarak kullanmaya ikna etmek mümkün olmasa da Dr. Baines'in ekibi için bir ev bulundu, birçok çadırlar kuruldu ve hastanedeki hasta yığınından birçoğu buraya nakledildi. Dr. Baines iyi iş çıkardı. Dr. Baines bu evi, ev sahibinin babası bile olsa hiçbir hastanın buraya alınmayacağı şartıyla, kendisi ve ekibine tahsis etti. Daha sonra da birkaç Alman doktordan ve bir İngiliz doktordan oluşan bir Mısır Kızılay ekibi de geldi. Bunlar için Yunan okulunun denize bakan düzlük tarafında barakalar kuruldu.

Türk tıp yetkililerine bu konu hakkında kötü sözler söylendi. Böyle meselelerde buranın şartları ve zorlukları hakkında zerre bilgisi olmayanlar için şiddetli eleştirilerde bulunmak tabii ki kolaydır. Bu konuda yetkili bir ağız bana, Türk Kızılayı'nın yaralı ve hastalarla oldukça iyi şekilde ilgilendiğini söyledi. Fakat anlattığım tarzda bir kolera onları felce uğratmış gibi görünüyor. Türkler hazırlıksız yakalandı. Adımlar hep geç atıldı ve Batı zihniyetine göre işlemler inanılmayacak ve affedilmeyecek derecede yavaş sürdü; fakat Doğu'da işlerin hızlı yapılamayacağı gerçeğini de unutmamak lâzım. Acele ettiğiniz vakit uzun dönemde az mesafe kat ettiğiniz görülecektir. Bütün bunları göz önünde bulundurduğunuz vakit Türk tıp yetkililerinin ve özellikle Yeşilköy'den sorumlu Türk doktorlarının ellerinden gelenin en iyisini yaptığına kanaat getireceksiniz. Ama Türklerin, bu korkunç olay patlak verdiğinde kolera kurbanları demir yolu setinde sinekler gibi yatarken Bayan Alt ve Bayan Schneider'in cesur girişimleriyle ve yabancı kuvvetlerin

baskısıyla harekete geçmemelerinin üzerinde durmak da nafiledir. Bu kısmen onların kadercilik anlayışlarından, tevekkül eden bir tabiatı haiz olmalarından kısmen de askerî teşkilâtı düzene sokmaya çalışırken yaygın olan kargaşadan kaynaklanmaktadır. Küçük bir alanda kurulmuş olan Yeşilköy'ü bizzat gözlemleme imkânım oldu. Bayan Alt'ın, Bayan Schneider'in ve Bay Frew'un içten çabaları olmasaydı Yeşilköy'deki kolera kampına tıkılmış ve hiçbir şekilde buradan çıkma imkânı olmayan Türk askerleri açlıktan ve susuzluktan ölürlerdi. Ve önce de söylediğim gibi kolera hastaları arasında sadece ve sadece yorgunluktan ve açlıktan muzdarip birçok asker olduğu da unutulmamalı. Kızılay'ın İngiliz ekibinin ve Mısır Kızılayı'nın buraya varmasıyla beraber işler hale yola koyuldu ve artık gönüllülere de ihtiyaç kalmadı. En fena vakalar zaten öldü. Yorgun ve aç olanlar kendilerine geldikten sonra taburcu edildiler. Kolera ve dizanteri başlangıcı olanlar iyileşti ve çadırlara nakliye edildi. Odalar şiddetli şekilde hasta olanlar için temizlendi ve odalara yataklar konuldu, böylece her şey yoluna girdi. İlk zamanlarda cehennemin ön yanma odasını andıran bu yer, şimdi bence bütün zarurî teçhizatı ve çalışanıyla temiz bir hastaneye çevrildi. Bunların hepsi Bayan Alt ve Bayan Schneider'in katkılarıyla gerçekleştirildi. Bu ruhun eti kemiği oldular. Yorulmak nedir bilmediler ve sürekli çalıştılar. Bayan Alt'ı çalışırken görmek herkese nasip olmaz. İğrenme nedir bilmeyen, merhamet ve sevgi hissiyle dopdolu, ortalığa neşe dağıtan mizacıyla sırasını savdı. Yaşına ve beyazlaşmış saçlarına rağmen iyi kalpli bir melek veya peri gibi ellerinde hep hediye odadan odaya, çadırdan çadıra dolaştı. Pisliğe ve kötü kokuya aldırmadan, işin iğrenç yönlerine gözlerini tıkayıp canla başla çalıştı, söyledikleriyle güldürdü, gülüşüyle hastaları iyileştirdi. Bayan Alt, Yeşilköy'e Cehenneme gelmiş bir melek gibi geldi ve Beatrice* gibi şöyle söyledi:

* Beatrice: Dante'nin dokuz yaşındayken âşık olduğu ve İlâhî Komedya'yı yazmasına ilham kaynağı olan kadın.

"Jo son fatta da Dio, sua mercé, tale,
Che la vostra miseria non mi tange,
Ne flamma d'esto incendio non m'essale."

[(it.) Tanrı'nın lütfu öyle kıldı ki beni,
Sizin sefaletiniz erişmiyor bana,
Bu yangının alevleri ulaşmıyor bana.]

Birkaç gün boyunca sabahtan geceye dek köle gibi çalıştığı için Bayan Alt yorgun düştü ve İstanbul'daki İngiliz Hastanesi'ne sevk edildi, burada şiddetli bir kolera geçirdiği tespit edildi. Daha sonra Bayan Scneider de hastalığa yenik düştü. Allah'tan iki kadın da iyileşti; fakat şimdi ikisi de yorgun ve muhtaç vaziyetteler. Ben bu satırları yazarken İstanbul'daki İngiliz Elçiliği'nde Bayan Lowther tarafından onlar adına bir yardım kampanyası başlatıldı; umut ediyorum ki bu kadınların kahramanlıkları hem İngiltere'de hem de Amerika'da gerektiği değeri görecektir.

İstanbul'dan Mektuplar, İngiliz yazar Maurice Baring'in (1874-1945), 1909 ve 1912 yıllarında İstanbul'da bulunduğu sırada *Times* ve *Morning Post* gazetelerine gönderdiği yazılardan oluşuyor.

Mektupların baş meseleleri arasında toplumun kıskacına düştüğü din-modernleşme ikilemi, yeni rejim Meşrutiyetin dayattığı anayasa, demokrasi, hürriyet, eşitlik kavramlarıyla yeni tanışan halkın ve tebaanın insanî ve siyasî tepkileri ile savaş olmakla birlikte; Şark'ın tatlı rehaveti, rayihası, göz alıcı parlaklıktaki renkleri de kaçınılmaz olarak bir Batılının gözünden yansıyor.

Batının Gözüyle Türkler serisinden yayımladığımız bu kitap, dönemin siyasî ve toplumsal hadiselerine bir İngiltere vatandaşının gözünden bakarken keyifli ve sürükleyici bir okuma vaat ediyor.

DERGÂH

ISBN: 978-9759958435

